

Παραδόσεις Δογματικής Β Εαρινού Εξαμήνου 2019

ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ
ΕΠΙΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΔΟΓΜΑΤΙΚΗΣ

Μάθημα 1^ο: Χριστολογία Από τη βιβλική μαρτυρία στη διδασκαλία και πίστη της Εκκλησίας

«Φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο»: Η πίστη της Εκκλησίας στον μονογενή Υιό και Λόγο του Θεού

1. **Οι ρίζες της Χριστολογίας στην Π.Δ. και στην Κ.Δ.**
  - 1.1. Χριστολογικές μαρτυρίες στην Π.Δ. και στην Κ.Δ.
  - 1.2. Ο Χριστός φανερώνει την Αγία Τριάδα
  - 1.3. Οι αξιώσεις του Χριστού
2. **Η διδασκαλία της Εκκλησίας για τον Υιό και Λόγο του Θεού**
  - 2.1. Προκλήσεις από τον χώρο της φιλοσοφίας
  - 2.2. Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος: «Ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο»
  - 2.3. Η συμβολή των Καππαδοκῶν Πατέρων: «Μία ουσία, τρεις υποστάσεις»

Η παρουσία και δράση του Τριαδικού Θεού στην Π.Δ.

Ο ζωντανός και προσωπικός Θεός της Αγίας Γραφής, ο οποίος ενεργεί ελεύθερα στην κτίση και στην ιστορία, φανερώνεται, αγαπάει και συνομιλεί με τον άνθρωπο. Στην Παλαιά Διαθήκη δημιουργεί και καθοδηγεί τους ανθρώπους με τον Λόγο και το Πνεύμα του. Ως Άγγελος της μεγάλης βουλής του Θεού ο άσαρκος Λόγος εμφανίζεται μέσα από θαυμαστά και παράδοξα σημεία και ομιλεί στους ανθρώπους με τη δύναμη του Πνεύματος. Ο Θεός στην Π.Δ. αποκαλύπτεται ως «ο Ών», αυτός που όντως υπάρχει αιώνια, αυτός που καλεί με το δημιουργικό του πρόσταγμα τα όντα ως όντα, αυτός που δίνει την εικόνα του στον άνθρωπο για να σχετιστεί ελεύθερα μαζί του. Μολονότι είναι απόλυτα απρόσιτος ως προς το βαθύτερο του είναι, γίνεται απόλυτα προσιτός στον άνθρωπο, όταν αποκαλύπτεται προσωπικά με τις ενέργειές του. Ο Θεός στην Π.Δ. απαιτεί από τον άνθρωπο την αποκλειστική και μόνη λατρεία ως δημιουργός και μόνος κύριος του σύμπαντος κόσμου. Ο Προσωπικός αυτός Θεός δεν είναι μόνον Πατέρας, αλλά και Λόγος και Πνεύμα. Με πολλούς τρόπους φανερώθηκε και μίλησε στους δικαίους και φίλους του στην Π.Δ. Σύμφωνα με τη θεολογία των πατέρων της Εκκλησίας, ό,τι προτυπώνεται ως παρουσία και δράση του Τριαδικού Θεού με τις παράδοξες θεοφάνειες στην ιστορία του Ισραήλ, θα αποκαλυφθεί από τον Χριστό πληρέστερα και ευκρινέστερα στην Κ.Δ. και στη ζωή της Εκκλησίας.

Οι θεοφάνειες στην ιστορία του Ισραήλ

Ο ζωντανός Θεός αποκαλύπτεται άλλοτε ως Πατέρας, άλλοτε ως Άγγελος Κυρίου, άλλοτε ως Κύριος της Δόξας, άλλοτε ως Σοφία και άλλοτε ως Λόγος και Πνεύμα του Θεού. Σε όλες αυτές τις φανερώσεις του Θεού έχουμε προτυπώσεις της Αγίας Τριάδος στην Παλαιά Διαθήκη. Ως Άγγελος Κυρίου ο Θεός εμφανίζεται και συνομιλεί με συγκεκριμένα πρόσωπα, όπως η Άγαρ, ο Αβραάμ, ο Ισαάκ, ο Ιακώβ, ο Μωυσής, αποκαλύπτοντας το θέλημά του και το σχέδιο του για τον κόσμο και για τον άνθρωπο. Οι πατέρες της Εκκλησίας εξέλαβαν τις εμφανίσεις αυτές του Αγγέλου του Κυρίου ως θεοφάνειες του άσαρκου Λόγου του Θεού και ως προτυπώσεις της μέλλουσας ενανθρώπησης του. Στους Ψαλμούς ο Λόγος και το Πνεύμα του Θεού εμφανίζονται ως τα δύο χέρια του Θεού Πατρός, με τα οποία κτίζεται και ζωογονείται η δημιουργία και ιδιαίτερα ο άνθρωπος. Στους προφήτες της Π.Δ. ο Θεός μιλά και καθοδηγεί τον λαό του Ισραήλ με τον Λόγο και με το Πνεύμα του. Με έξοχο τρόπο η Κ.Δ. και οι Πατέρες της Εκκλησίας ταύτισαν επίσης τις αναφορές των λεγόμενων σοφιολογικών βιβλίων της Π.Δ. (Παροιμίες, Εκκλησιαστής, Σοφία Σολομώντος κ.ά.) για τη Σοφία του Θεού είτε με τον Νόμο του Θεού είτε άμεσα με το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος. Η Σοφία του Θεού εμφανίζεται ως συγγενής ή και της ίδιας τάξεως με τον Πατέρα και ασφαλώς ως άκτιστη και θεία ύπαρξη.

Προφητεία και αποκάλυψη

Μέσα από τη γεμάτη συγκρούσεις και αντιφάσεις ιστορία του λαού του Θεού, διαφαίνεται πάντως η ελπίδα της σωτηρίας του ανθρώπινου γένους. Την προετοιμασία αυτή της σωτηρίας, τον ερχομό του Μεσσία Χριστού, υπηρέτησαν όλοι οι δίκαιοι και φίλοι του Θεού. Αναμέσά τους ξεχωρίζουν οι προφήτες που με το δυναμικό και εμπνευσμένο κήρυγμά τους έκαναν γνωστό το θέλημα του Θεού στους ανθρώπους. Οι προφήτες με τη φώτιση του Θεού έβλεπαν σε βάθος τα πράγματα. Αφενός, έλεγχαν αυστηρά και προειδοποιούσαν τους ανθρώπους για τα κακώς κείμενα της εποχής τους και, αφετέρου, τους υπενθύμιζαν ότι ο Θεός είναι στοργικός πατέρας και νοιάζεται για τους ανθρώπους. Οι προφήτες έστρεφαν διαρκώς το βλέμμα των ανθρώπων προς το μέλλον, μιλώντας για την εποχή του Μεσσία, εξήγγειλαν την ελπιδοφόρα αποκατάσταση και σωτηρία. Αυτό το άνοιγμα του χρόνου και της ιστορίας προς το μέλλον ως νοηματοδότηση, αποκατάσταση και σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου συνιστά τη λειτουργία της προφητικής αποκαλυπτικής της Αγίας Γραφής. Κέντρο αυτής της αποκαλυπτικής, μέσα από παράδοξα οράματα, υπήρξε το πρόσωπο του Μεσσία Χριστού, η ένσαρκη επιδημία του οποίου αποτέλεσε το περιεχόμενο της βιβλικής προφητείας και όρασης. Οι προφήτες είδαν με τη δύναμη του Πνεύματος σαν σκιά, μέσα από τύπους και σύμβολα, αυτό που έμελλε να αποκαλυφθεί πληρέστερα στο μέλλον. Είδαν και μίλησαν για τη μέλλουσα ενανθρώπηση του Θεού ως την πλήρη εφαρμογή των επαγγελιών και της διαθήκης.

Η παρουσία και δράση του Τριαδικού Θεού στην Κ.Δ.

Μαρτυρίες της Κ.Δ. για τον Τριαδικό Θεό

Ο Λόγος του Θεού με την ενανθρώπησή του φανερώνει πλήρως το μυστήριο της Αγίας Τριάδος. Ο Χριστός αποκαλύπτει συνάμα τον ουράνιο Πατέρα και το Άγιο Πνεύμα. Τα Ευαγγέλια κάνουν λόγο για την ιδιαίτερη σχέση ενότητας και κοινωνίας ή για τη σχέση αγάπης και αποκλειστικότητας μεταξύ Χριστού και Πατρός. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι στην Κ.Δ. η λέξη «Θεός» αναφέρεται πάντοτε στον Πατέρα. Ο Υιός του Θεού με την ενανθρώπησή του επιτέλεσε πλήρως το θέλημα του Πατρός. Η αποκλειστική σχέση κοινωνίας και υιότητας που έχει ο Υιός με τον Θεό και Πατέρα, μετά την ενανθρώπιση και έχοντας αναλάβει πλήρως την ανθρώπινη φύση, προσφέρεται από αγάπη προς όλους τους ανθρώπους, οι οποίοι ενώνονται στο Σώμα του Χριστού, που είναι η Εκκλησία. Στην αρχιερατική προσευχή του Ιησού (Ιω. 17,1-26) αναπτύσσεται ο θεολογικός πυρήνας της οικονομίας του Χριστού. Ο Χριστός δοξάζει τον Πατέρα, έχοντας ολοκληρώσει το έργο της σωτηρίας. Συνάμα, φανέρωσε το όνομα του Θεού και Πατρός ως Υιός μονογενής, δηλαδή αποκάλυψε τον δρόμο της υιοθεσίας των ανθρώπων από τον Θεό «ἵνα ὥσιν ἐν καθὼς ἡμεῖς», « ἵνα πάντες ἐν ὧσι, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ κάγω ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν». Ο Πατήρ αγαπά και προσλαμβάνει τον κόσμο και τους ανθρώπους εν τω Υιώ του, «ἵνα ἡ ἀγάπη ἦν ἡγάπησάς με ἐν αὐτοῖς ἧ, κάγω ἐν αὐτοῖς». Εδώ ακριβώς αποκαλύπτεται ότι το μυστήριο της Αγίας Τριάδος, το οποίο η πατερική θεολογία ονομάζει «σωστικόν μυστήριον», ενέχει υπαρξιακές, δηλαδή σωτηριολογικές επιπτώσεις για την εν Χριστώ ανθρωπότητα. Πρόκειται για την εν-χρίστωση ή για την εν-τριάδωση του ανθρώπου, ο οποίος δεν μένει σε μια λογική ή μεταφυσική περί Θεού γνώση και μαθητεία εξ αποστάσεως. Διδασκαλία και ζωή έγιναν ένα από τον μόνο Θεό και Θεολόγο τον Χριστό. Η εν Χριστώ σωτηρία προσφέρεται στους πολλούς μέσα από το Σώμα του Θεανθρώπου, στο οποίο ενσωματώνονται οι πολλοί με το ιδιαίτερο έργο του Αγίου Πνεύματος. Ο Χριστός με τα μυστήρια της Εκκλησίας, κυρίως με τα «μυστήρια της ενσωμάτωσης» (Βάπτισμα-Χρίσμα-Θεία Ευχαριστία) ενώνεται και κοινωνείται, συνάγοντας δια του Πνεύματος τους πολλούς και την κτίση ολόκληρη σε μια νέα δημιουργία και ενότητα, την οποία προσφέρει στον Θεό και Πατέρα. Ο Πατήρ του Ιησού Χριστού γίνεται κατά χάρη Πατήρ των μελών του μυστικού Σώματός του. Η είσοδος του ανθρώπου στην Τριαδική ζωή του Θεού, ό,τι ονομάζει *υιοθεσία* η Αγία Γραφή και *θέωση* η πατερική παράδοση, γίνεται κατά χάρη, δηλαδή με το ιδιαίτερο έργο του Αγίου Πνεύματος, το οποίο προάγει τη ζωή του Θεού ως δωρεά προς την κτίση και την ανθρωπότητα. Όπως ο Χριστός είναι ο χρισμένος από το πλήρωμα της θεότητας, δηλαδή από τη χάρη της Αγίας Τριάδος, την οποία χορηγεί προς την κτίση το Πνεύμα, έτσι και τα μέλη του Σώματος του λαμβάνουν τη χάρη δια του Αγίου Πνεύματος και εισάγονται στη μοναδική σχέση Πατρός και Υιού. Η αποστολή του Πνεύματος από τον Χριστό και η ιδιαίτερη σχέση τους στην οικονομία της σωτηρίας θεμελιώνει το μυστήριο της Εκκλησίας. Στην ιδιαίτερη αυτή σχέση Χριστού και Πνεύματος αναφέρονται τα Ευαγγέλια, οι Πράξεις και οι Επιστολές των Αποστόλων.

Μετά την Ανάληψη ο Χριστός στέλνει άλλον Παράκλητο, το Πνεύμα το Άγιο, το οποίο έκτοτε ενεργεί σταθερά στην Εκκλησία, οικοδομώντας το Σώμα του Χριστού, καθιστώντας με το ιδιαίτερο έργο του εκ νέου παρόντα τον Χριστό στα μυστήρια της Εκκλησίας, μέχρι τη δεύτερη ένδοξη επάνοδό του. Το Άγιο Πνεύμα οδηγεί στον Χριστό, δηλαδή στη βίωση του χριστολογικού γεγονότος (υιοθεσία, αρραβώνας της κληρονομιάς της Βασιλείας) στη ζωή της Εκκλησίας ως πρόγευση της Βασιλείας του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Ο Χριστός είναι η εικόνα του Θεού και Πατρός, η αρχή και το τέλος της δημιουργίας, η μετοχή στον τρόπο υπάρξεως του Θεού, η ενοποίηση και αποκατάσταση της δημιουργίας, ο έσχατος Αδάμ. Η πρόσβαση στον Χριστό είναι δυνατή μόνο δια της κοινωνίας και χάριτος του Αγίου Πνεύματος, το οποίο κάνει τον ένα Χριστό να διευρύνεται και να περιλαμβάνει τους πολλούς στο Σώμα του, να παρέχει τα ποικίλα χαρίσματα και να εγκαινιάζει ήδη εντός της ιστορίας το εσχατολογικό μυστήριο της Βασιλείας. Η ενότητα και η προσαγωγή της δημιουργίας εν Πνεύματι από τον ενανθρωπήσαντα Υιό στον Θεό και Πατέρα είναι η μέγιστη δωρεά και χάρη της ενανθρώπισης.

Η είσοδος του Θεού στην ιστορία δια του Ιησού Χριστού: «Τὸ ἀπ' αἰῶνος ἀπόκρυφον, καὶ ἀγγέλους ἄγνωστον μυστήριον»

Το μυστήριο της ενανθρώπισης του Λόγου του Θεού είναι προαιώνιο και ερμηνεύει την εξαρχής ιδιαίτερη σχέση του Υιού με τον άνθρωπο και την κτίση ολόκληρη. Η ενανθρώπιση σημαίνει εν τέλει τη σωτηρία του ανθρώπου από τη φθορά και τον θάνατο και συνάμα τη δυνατότητα άμεσης σχέσης με τον φανερούμενο Θεό της Αγίας Τριάδος. Η κτίση δημιουργήθηκε για να κοινωνήσει δια του ανθρώπου ελεύθερα με τη ζωή του Θεού. Η κοινωνία αυτή είναι συνάμα και πλήρης θεογνωσία. Εδώ ακριβώς αναδεικνύεται ο απόλυτος και πρωταρχικός σκοπός του Θεού στην πράξη της δημιουργίας. Όλα απέβλεπαν εξαρχής στον Χριστό. Γι' αυτόν δημιουργήθηκαν τα πάντα. Ο Χριστός είναι ο «πρωτότοκος πάσης της κτίσεως». Η ενανθρώπιση του Θεού δεν έχει απόλυτη αιτία την πτώση του Αδάμ και τον φθόνο του διαβόλου, αλλά αποτελούσε εξαρχής το τελικό νόημα και τον αρχικό σκοπό του ανθρώπου. Αυτό που δεν κατόρθωσε ο πρώτος Αδάμ, κάνοντας κακή χρήση της ελευθερίας του, το πράττει εκούσια ο Χριστός ως δεύτερος Αδάμ. Ο ίδιος ο Θεός συγκαταβαίνει και γίνεται άνθρωπος για να γίνει ο άνθρωπος Θεός. Ο Υιός αναλαμβάνει προσωπικά να φέρει σε πέρας την κοινή θέληση της Αγίας Τριάδος για τη σωτηρία του ανθρώπου, ολοκληρώνοντας το έργο της θείας Οικονομίας. Τα κίνητρα της ενανθρώπισης δεν είναι απλώς ανθρωπολογικά ή σωτηριολογικά, αλλά είναι και θεολογικά. Τελικός σκοπός της ενσάρκωσης του Θεού είναι η πλήρης φανέρωση και κοινωνία της Αγίας Τριάδος με τον άνθρωπο. Αν η πρώτη δημιουργία του ανθρώπου σήμανε αμυδρά την Τριαδική φανέρωση, η τελική ανάπλαση και ανακαίνισή του από τον Χριστό αποκάλυψε πλέον την τρισυπόστατη θεότητα. Δίχως την προσωπική αυτή έλευση του Θεού, δεν ήταν δυνατό στον άνθρωπο, και μάλιστα μετά την αποτυχία του Αδάμ, να προσεγγίσει και να μετάσχει στο μυστήριο της

Τριάδος των θείων Προσώπων. Ό,τι γνωρίζουμε για την Αγία Τριάδα, το γνωρίζουμε διαμέσου της ενανθρώπισης του Υιού. Η ενανθρώπιση του Υιού είναι η κατεξοχήν *θεοφάνεια* των Προσώπων της Αγίας Τριάδος. Οι τύποι και οι σκιές, ο νόμος, οι απεσταλμένοι και οι προφήτες της Π.Δ., βρίσκουν την εκπλήρωσή τους στον προαιώνιο Λόγο του Θεού που για χάρη των ανθρώπων έγινε διδάσκαλος και θεολόγος και σωτήρας, επειδή ακριβώς είναι ο ένας της Τριάδος που ενανθρώπησε. Η περί Αγίας Τριάδος πίστη, εμπειρία και διδασκαλία της Εκκλησίας στηρίζεται στην αποκάλυψη του Χριστού. Αυτή η εμπειρία εκφραζόταν κυρίως δοξολογικά στη λατρεία και στη ζωή της Εκκλησίας ως αλήθεια που σώζει. Συνεπώς, το περί της Τριάδος δόγμα της Εκκλησίας αφορά την ίδια τη σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου και δεν αποτελεί κάποια θεωρητική ή διανοητική ενασχόληση λόγω του πολιτισμικού περιβάλλοντος της αρχαίας Εκκλησίας.

Η βιβλική μαρτυρία για τον ένα και Τριαδικό Θεό

Η Οικονομία του Χριστού και η φανέρωση του μυστηρίου της Αγίας Τριάδος

Η ενανθρώπιση του Θεού, η Οικονομία του Χριστού, σήμανε την πλήρη φανέρωση του μυστηρίου της Αγίας Τριάδος. Αν η πτώση ανέτρεψε τη σταδιακή πορεία του ανθρώπου προς τον Θεό και συσκοτίσε τη γνώση του, η έλευση του Υιού ως αναδημιουργία και ανακαίνιση μέσα στη φύση του κόσμου και στην ιστορία του ανθρώπου αποτελεί τη βάση και το επίκεντρο της γνώσης του Θεού. Κάθε προηγούμενη αποκάλυψη του Θεού υπήρξε υποδεέστερη και απλώς εισαγωγική, αφού υπηρέτησε τη μοναδικότητα και τελειότητα της φανέρωσης της Αγίας Τριάδος μέσω της Οικονομίας του Χριστού. Πριν την ενανθρώπιση, οι άγγελοι προανήγγειλαν και υπηρέτησαν τη μέλλουσα έλευση του Χριστού, μεταδίδοντας τον Νόμο στον Μωυσή και καθοδηγώντας τους Προφήτες. Με την ένσαρκη φανέρωση του Λόγου, με την ενανθρώπιση της μιας θείας υπόστασης, αποκαλύφθηκε άμεσα η τρισυπόστατη-προσωπική ύπαρξη του Θεού. Η αφετηρία της θεογνωσίας είναι, λοιπόν, χριστολογική κατεξοχήν. Το μυστήριο του Χριστού είναι αχώριστο από την αποκάλυψη της Αγίας Τριάδος. Ο Θεάνθρωπος Χριστός φέρει και αποκαλύπτει σε κάθε έργο του το μυστήριο της Αγίας Τριάδος. Ο Χριστός εισέρχεται στην ιστορία εκ Πνεύματος Αγίου. Η βάπτιση, η διδασκαλία, τα θαύματα, ή ίδια η ανάστασή του, το αναστάσιμο εμφύσημα, η ανάληψη και η αποστολή του Πνεύματος κατά την Πεντηκοστή, όπως και όλα τα γεγονότα της επίγειας παρουσίας και δράσης του Χριστού μαρτυρούν την ταυτότητα του Τριαδικού Θεού. Με την ένσαρκη Οικονομία του ο Υιός φανέρωσε το πρόσωπό του ως Υιού του Πατρός, αλλά και την ασύγχυτη συνάφεια και αλληλουχία του με το Άγιο Πνεύμα. Είναι ο ένας της Τριάδος, ο οποίος σαρκούμενος φανέρωσε την άρρητη σχέση, κοινωνία και αλληλοπεριχώρησή του με τα άλλα θεία πρόσωπα. Ο δοξασμός και η θέωση της ανθρώπινης φύσης του Χριστού συνιστά φανέρωση της κοινής δόξας της Αγίας Τριάδος. Το δε έργο του Αγίου Πνεύματος, το οποίο ακολουθεί τον Χριστό, συντελεί ώστε ο άνθρωπος να μετέχει στη δόξα αυτή της Αγίας Τριάδος, όπως φανερώθηκε στον Θεάνθρωπο Χριστό και

φανερώνεται διαρκώς στο Σώμα του, που είναι η Εκκλησία. Εν Χριστώ, η θεολογία παύει να είναι διδαχή αφηρημένων ιδεών περί Θεού και γίνεται αποκαλυπτική *θέα του Θεού*, δηλαδή προσωπική συνάντηση και γνωριμία με τον ένσαρκο Λόγο. Ως θεοφανική πραγματικότητα η Χριστολογία της Εκκλησίας ανοίγεται οπωσδήποτε στην Πνευματολογία και στην Τριαδολογία, ανακεφαλαιώνοντας έτσι το μυστήριο της Τριαδικής θείας Οικονομίας. Ο Χριστός είναι ο *χρισμένος*, που προϋποθέτει τον *χρίσαντα* Πατέρα δια του *χρίσματος*-Αγίου Πνεύματος. Ο ανακαινισμένος εν Χριστώ άνθρωπος στην Εκκλησία μετέχει και γνωρίζει κατά χάρη την Τριαδική θεότητα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Κατ' επέκταση το δόγμα της Αγίας Τριάδος δεν αποτελεί μια θεωρητική απασχόληση ή αξιωματική αρχή δίχως άμεσες υπαρξιακές ή σωτηριολογικές επιπτώσεις στη ζωή της Εκκλησίας. Αν ο Χριστός αποκαλύπτει την Αγία Τριάδα, είναι γιατί ο ίδιος είναι Θεός ομοούσιος προς τον Πατέρα και το Πνεύμα, που αναλαμβάνει τη σωτηρία του ανθρώπου. Ο προορισμός του ανθρώπου δεν είναι πλέον η φθορά και ο θάνατος, που επέφερε η αλλοτρίωση της πτώσης, αλλά η *θέωση* ως υιοθεσία και δοξολογία του Θεού, η οποία πραγματοποιείται μόνο μέσα από το πρόσωπο του Θεανθρώπου Χριστού. Χάρη στον Χριστό, η Αγία Τριάς των θείων υποστάσεων είναι μία συγκεκριμένη και εμπειρική αλήθεια, η οποία φανερώθηκε εν Χριστώ μέσα στην ιστορία, αλήθεια που σώζει και δεν απαιτεί καμία φιλοσοφική ενατένιση για να κατανοηθεί. Με την ενανθρώπηση του Υιού και Λόγου ο Θεός δεν είναι απρόσωπος αλλά προσωπικός ως τρισυπόστατος, δεν είναι ουσία ανυπόστατη και ακίνητη ή απλώς μια δύναμη και ενέργεια πάνω στα όντα. Ο Τριαδικός Θεός είναι *κοινωνία προσώπων*, είναι προσωπικός ως τρισυπόστατος, ενεργός και παντοδύναμος, όχι αναγκαστικά αλλά ολότελα προσωπικά και ελεύθερα. Η ενανθρώπηση δεν πραγματοποιήθηκε εξαιτίας μιας απρόσωπης θείας ουσίας, αλλά εξαιτίας του τρισυπόστατου Θεού, που παρέχει στην προσληφθείσα ανθρώπινη φύση του όλον τον αδαπάνητο πλούτο των ακτίστων ενεργειών της Αγίας Τριάδος. Κάθε θείο πρόσωπο συνέβαλε ιδιαίτερα στο έργο της ένσαρκης αυτής Οικονομίας. Αφετηρία και πηγή της αποτέλεσε το πρόσωπο του Θεού και Πατρός, που «ευδόκησε» την Οικονομία. Ο Υιός με την «αυτουργία» του ανέλαβε προσωπικά το έργο της ενανθρώπησης με τη συνεργό συμπαράσταση (συνεργεία) του προσώπου του Αγίου Πνεύματος. Ο Χριστός, λοιπόν, είναι η πλήρης φανέρωση της θεολογίας της Αγίας Τριάδος. Όλο το μυστήριο της Οικονομίας του Χριστού συγκεφαλαιώνεται στο γεγονός ότι ο ζωντανός και αληθινός Θεός είναι ένας και συνάμα τρία πρόσωπα, του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος.

Ο Χριστός φανερώνει τον Πατέρα: «εἷς Θεὸς ὁ πατήρ» (Α Κορ 8, 6)

Καθώς ήδη επισημάναμε, όπου αναφέρεται η λέξη Θεός στην Καινή Διαθήκη, αφορά κυριολεκτικά στο πρόσωπο του Πατρός. Εδώ ακριβώς υφίσταται και ο στενός σύνδεσμος μεταξύ Παλαιάς και Καινής Διαθήκης. Ο Θεός της Π.Δ. με πολλούς τρόπους φανερώνεται ότι είναι ο δημιουργός Θεός του σύμπαντος, ο Κύριος του Ισραήλ, εκείνος που παρέχει τον Νόμο στον λαό του, που νοιάζεται στοργικά και

πατρικά για τον άνθρωπο. Στην Κ.Δ., όμως, ο Ιησούς Χριστός, ο οποίος είναι ο Υιός και Λόγος του Θεού που έγινε άνθρωπος, δεν αποκαλύπτει απλώς αλλά και οδηγεί προς τον Πατέρα μέσα από το έργο της ένσαρκης Οικονομίας του. Ο Θεός και Πατήρ τόσο αγάπησε τον κόσμο, ώστε έστειλε τον ίδιο τον μονογενή Υιό του, να γίνει άνθρωπος για να σώσει τον άνθρωπο. Στη χριστολογική αυτή υπόμνηση τονίζεται με έμφαση ότι ο Πατήρ αγαπά τον κόσμο μέσω του ενανθρωπήσαντος Υιού του. Η ενανθρώπιση, λοιπόν, έχει αρχή και αφετηρία την αγάπη του Θεού και Πατρός για τον κόσμο και τον άνθρωπο. Ο Πατήρ είναι η πηγή της αγάπης προς σύμπασα δημιουργία. Πρόκειται για την αρχή της «ευδοκίας», της προκαταρκτικής βουλής ή του θελήματος του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου, που έχει πηγή και αιτία τον Πατέρα. Όλες οι δωρεές του Τριαδικού Θεού προς την κτίση και τον άνθρωπο έχουν αφετηρία τον Πατέρα. Ο Υιός που έγινε άνθρωπος με την «αυτουργία» του ενεργοποίησε προσωπικά την ευδοκία του Πατρός. Η αγάπη του Πατρός και ο σύνδεσμος Χριστού και Πνεύματος φανερώνεται όλως ιδιαιτέρως στην πασχάλια πορεία του Χριστού. Ο Πατήρ ανασταίνει τον Ιησού δια του Πνεύματος. Ο Πατήρ έδωσε τα πάντα στον Θεάνθρωπο Χριστό. Μετά την ενανθρώπιση η ίδια η γνώση του Θεού και Πατρός πραγματοποιείται «έν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ» με τη «συνεργεία» του Αγίου Πνεύματος. Το Άγιο Πνεύμα, το οποίο ακολουθεί και συμπαρίσταται στον Χριστό σε όλα τα έργα της Οικονομίας του, είναι αυτό που παρέχει και συνάμα πιστοποιεί στη ζωή της Εκκλησίας την αμετάκλητη θεία υιοθεσία, ώστε ο Πατήρ του Ιησού Χριστού να είναι και δικός μας Πατέρας. Εν τῷ προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διαλεγόμεστε πρόσωπον προς πρόσωπον με τον Θεό Πατέρα, εφόσον η παρουσία και χάρη του Αγίου Πνεύματος στο βάθος της ύπαρξης του ανθρώπου του παρέχει τη δυνατότητα να απευθύνεται με θέρμη απευθείας και προσωπικά στον Πατέρα. Το «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. 6,5-13) και το Πνεύμα που ικανώνει τον άνθρωπο να κράζει με αλάλητους στεναγμούς εντός του «ἄββᾶ ὁ πατήρ» (Ρωμ. 8,15), σημαίνει την εν Χριστῷ υιοθεσία του ανθρώπου από τον Θεό και Πατέρα. Ο Χριστός, λοιπόν, φανερώνει τον Πατέρα και συνάμα την Αγία Τριάδα των θείων προσώπων. Εξάλλου, η εν Χριστῷ αποκάλυψη φανερώνει τον Πατέρα ως πηγή και αιτία και της θεότητας. Η «μοναρχία» αυτή του Πατρός, θεμελιωμένη στον μονοθεϊσμό της Παλαιάς Διαθήκης και πληρέστερα στην Καινή Διαθήκη, αποτέλεσε τη βάση της επεξεργασίας του τριαδολογικού δόγματος κατά τον 4^ο αιώνα. Ο ένας Θεός δεν είναι μια απρόσωπη ουσία, το εν των νεοπλατωνικών φιλοσόφων, αλλά ένα ζωντανό πρόσωπο ο Πατήρ, που γεννά αιώνια τον Υιό και εκπορεύει αιώνια το Άγιο Πνεύμα. Στην έκθεση του Τριαδολογικού δόγματος δεν προηγείται κάποια απρόσωπη θεία ουσία, αλλά ο έχων ουσία Πατήρ είναι συνάμα η πηγή και η αιτία της Αγίας Τριάδος. Ωστόσο, ότι αναλαμβάνει κάθε πρόσωπο της Αγίας Τριάδος στο έργο της θείας Οικονομίας για τη σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου, δεν σημαίνει ότι αντανakλάται και στην αΐδια ζωή της. Άλλο είναι το επίπεδο της αΐδιας Τριάδος και των σχέσεων των θείων προσώπων (θεολογία) και άλλο το επίπεδο της οικονομικής Τριάδος και των έργων που αναλαμβάνουν να επιτελέσουν τα θεία

πρόσωπα στην κτίση και στην ιστορία (κατά χάρη Οικονομία). Η Αγία Τριάς διαφυλάσσει την απόλυτη υπερβατικότητα της, ακόμη και όταν ενεργεί εν Χριστώ για τη δημιουργία και σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου.

Οι ρίζες της Χριστολογίας στην Π.Δ. και στην Κ.Δ.

Χριστολογικές μαρτυρίες στην Π.Δ. και στην Κ.Δ.

Οι μαρτυρίες ή θεοφάνειες του Τριαδικού Θεού στην Παλαιά Διαθήκη έχουν επίκεντρο τη δράση του άσαρκου Λόγου, ο οποίος ενεργεί τη σταδιακή αποκάλυψη του σχεδίου του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου με τη δύναμη και συμπαράσταση του Αγίου Πνεύματος. Ο Αγγέλος του Γιαχβέ, η συνομιλία του Μωυσή στη φλεγόμενη βάτο, οι γενεαλογίες και τα θαυμαστά γεγονότα του λαού του Θεού, οι τυπολογίες παράδοξων γεγονότων, οι νομοθεσίες και τα θαύματα, οι προρρήσεις και τα θεάματα των προφητών, οι τύποι, τα σύμβολα αλλά και τα πρόσωπα των δικαίων της Παλαιάς Διαθήκης, αποτελούν κατά κάποιο τρόπο αποκαλύψεις και μαρτυρίες του άσαρκου Λόγου και δρομολογούν σταδιακά την ένσαρκη παρουσία του Λόγου. Στη σχέση Λόγου και Πνεύματος στη δημιουργία –στην προφητική παράδοση του Ισραήλ, στην ιστορία του λαού του Θεού, καθώς και στην αποκάλυψη και μαρτυρία της Σοφίας του Θεού– οι Πατέρες της Εκκλησίας διέκριναν τις απαρχές και τις ρίζες της Χριστολογίας, ακόμη πριν από την ενσάρκωση του Υιού και Λόγου. Ο υπερβατικός Θεός της Παλαιάς Διαθήκης διαμέσου του άσαρκου Λόγου αποκαλύπτεται προσωπικά και σχετίζεται ενεργώντας στην κτίση και στην ιστορία.

Για τον λόγο αυτό στις Καταβάσεις των Χριστουγέννων η Εκκλησία αναγνωρίζει στον Χριστό τον άσαρκο Λόγο που ήδη ενεργούσε το σχέδιο της θείας Οικονομίας: «Θεὸς ὢν εἰρήνης, Πατὴρ οἰκτιρῶν, τῆς μεγάλης Βουλῆς σου τὸν Ἄγγελον, εἰρήνην παρεχόμενον, ἀπέστειλας ἡμῖν· ὅθεν θεογνωσίας, πρὸς φῶς ὁδηγηθέντες, ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζοντες, δοξολογοῦμέν σε, φιλόνητο». Τώρα πλέον οι τύποι και η «μεσότητα» τερματίζονται, καθόσον δια του Χριστού η ίδια η ζωή της Τριαδικής θεότητας ως ένσαρκη σχέση του ανθρώπου με τον Θεό εγκαινιάζει έναν εντελώς νέο τρόπο κοινωνίας μεταξύ κτιστού και ακτίστου. Τα χριστολογικά γεγονότα από τη σύλληψη της Θεοτόκου και τη γέννηση του Θεανθρώπου, τη βάπτισμα, τη διδασκαλία, τα θαύματα, τον Σταυρό, την Ανάσταση, την Ανάληψη και την αποστολή του Αγίου Πνεύματος κατά την Πεντηκοστή αποκαλύπτουν ότι ακριβώς έδειξε και η θεοφάνεια της Μεταμόρφωσης: ο Χριστός είναι Θεός και άνθρωπος. Η αλήθεια για τον Τριαδικό Θεό αποκαλύπτεται εν Χριστώ και η αλήθεια για τον άνθρωπο φανερώνεται στο γεγονός της θέωσης της ανθρωπότητας του Χριστού. Η θεοφανική αυτή εμπειρία είναι η καρδιά της εκκλησιαστικής πίστης και ζωής. Ο Χριστός μετά την ολοκλήρωση της σωτηριώδους Οικονομίας του είναι πλέον παρών στη ζωή της Εκκλησίας με το έργο του Αγίου Πνεύματος στα Μυστήρια της Εκκλησίας και στην εν Χριστώ ζωή των πιστών. Ο Χριστός μετά την ανάληψή του δεν είναι απών από τη ζωή της Εκκλησίας, αλλά γίνεται η κεφαλή της. Γι' αυτό και συνεχίζει να αποκαλύπτεται στους καθαρούς στην καρδιά, όπως ακριβώς φανέρωσε την θεανθρώπινη ταυτότητά του και στους μαθητές κατά τη μεταμόρφωσή του στο Θαβώρ.

Οι ρίζες της Χριστολογίας, όπως και του Τριαδικού δόγματος, βρίσκονται στις θεοφάνειες της Π. Διαθήκης, όπου ο άσαρκος Λόγος αποκαλύπτει τη δόξα του Τριαδικού Θεού. Ο Λόγος του Θεού και Πατρός γίνεται άνθρωπος και αποκαλύπτει τη θεϊκή δόξα στον νέο λαό του Θεού. Ο Ιησούς είναι ο Χριστός, ο σαρκωμένος Λόγος, ο ενανθρωπήσας Υιός του Πατρός. Σε όλα τα κείμενα της Καινής Διαθήκης με τρόπο λιτό και περιεκτικό συναντούμε

διατυπώσεις του τριαδολογικού και του χριστολογικού δόγματος: ο Χριστός είναι ο Υιός του Ανθρώπου ή ο Υιός του Θεού, ο αναμενόμενος Μεσσίας, ο Λόγος που έγινε άνθρωπος και αποκαλύπτει μέσα στην ιστορία του κτιστού την αλήθεια για την Αγία Τριάδα. Ο Υιός του Ανθρώπου, ο Μεσσίας, είναι ο Υιός του Θεού. Ο ίδιος ο Ιησούς φανερώνει σταδιακά τη μοναδική και προσωπική σχέση υιότητας που έχει προς τον Θεό και Πατέρα. Στον οίκο του Πατρός, υπάρχουν απεριόριστες δυνατότητες σχέσεων υιότητας για όλους τους ανθρώπους. Ο Χριστός καλεί τους ανθρώπους να ενταχθούν σε αυτή την κατά χάριν σχέση υιοθεσίας. Η πίστη και η αλήθεια για τον Χριστό και την Αγία Τριάδα είναι ζωή που σώζει από τη φθορά και τον θάνατο και κοινωνείται μέσα στο ιστορικό σώμα του Χριστού που είναι η Εκκλησία.

Ο Χριστός φανερώνει την Αγία Τριάδα

Το προαιώνιο μυστήριο της ενανθρώπησης του Λόγου ερμηνεύει την εξ αρχής ιδιαίτερη σχέση του Υιού με τον άνθρωπο και με την κτίση ολόκληρη. Η ενανθρώπηση ως ένωση της ανθρώπινης με τη θεία φύση στο πρόσωπο του Χριστού, ταυτίζεται με τη σωτηρία του ανθρώπου και έχει ως αποτέλεσμα τη δυνατότητα άμεσης σχέσης με τον φανερούμενο Θεό ως Τριάδα Προσώπων. Στο πρόσωπο και στο έργο του ένσαρκου Υιού και Λόγου, ο οποίος ενεργοποίησε την κοινή θέληση της Αγίας Τριάδος για τη σωτηρία του ανθρώπου, ολοκληρώνεται η θεία Οικονομία. Δίχως την προσωπική αυτή έλευση του Θεού δεν θα ήταν δυνατό στον κτιστό άνθρωπο, και μάλιστα μετά την αποτυχία του Αδάμ, να προσεγγίσει και να μετάσχει στο μυστήριο της Τριάδος των θείων Προσώπων. Ότι γνωρίζουμε για την Αγία Τριάδα το γνωρίζουμε διά μέσου της ενανθρωπήσεως του Υιού και Λόγου. Η ενανθρώπηση είναι η κατ' εξοχήν θεοφάνεια της Αγίας Τριάδος. Όλο το μυστήριο της οικονομίας του Χριστού συγκεφαλαιώνεται στο γεγονός ότι ο Θεός είναι ένας και συνάμα τρία πρόσωπα, του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Με την ενανθρώπηση του Λόγου ο ζωντανός και αληθινός Θεός γνωρίζεται πλέον ως η Αγία Τριάς των θείων υποστάσεων.

Ο Χριστός είναι ο Υιός και Λόγος του Θεού και Πατρός, ο οποίος σαρκούμενος αποκαλύπτει τον Πατέρα και το Άγιο Πνεύμα. Το μυστήριο του Χριστού είναι αχώριστο από την αποκάλυψη της Αγίας Τριάδος. Ο Χριστός είναι ο μονογενής Υιός του Πατρός, ο οποίος εισέρχεται στην κτίση και στην ιστορία εκ Πνεύματος Αγίου. Κάθε θείο πρόσωπο συνέβαλε ιδιαίτερα στο έργο της ένσαρκης αυτής Οικονομίας. Αφετηρία και πηγή της αποτέλεσε το πρόσωπο του Θεού και Πατρός, που «ευδόκησε» την Οικονομία. Ο Υιός με την «αυτουργία» του ανέλαβε προσωπικά το έργο της ενανθρώπησης με τη συνεργό συμπαραστάση (συνεργεία) του Αγίου Πνεύματος. Ο Χριστός, λοιπόν, είναι η πλήρης φανέρωση της θεολογίας της Αγίας Τριάδος. Όλο το μυστήριο της Οικονομίας του Χριστού συγκεφαλαιώνεται στο γεγονός ότι ο ζωντανός και αληθινός Θεός είναι ένας και συνάμα τρία πρόσωπα, του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Η βάπτισμα, η διδασκαλία, τα θαύματα, ή ίδια η ανάστασή του, το αναστάσιμο εμφύσημα, η ανάληψη και η αποστολή του Πνεύματος κατά την Πεντηκοστή, όπως και όλα τα γεγονότα της επίγειας παρουσίας και δράσης του Χριστού μαρτυρούν τη φανέρωση του Τριαδικού Θεού. Ο Υιός σαρκούμενος, αποκαλύπτει το πρόσωπό του ως Υιού του Πατρός, αλλά και την ασύγχυτη συνάφειά του με το Άγιο Πνεύμα. Είναι ο ένας της Τριάδος, ο οποίος φανέρωσε την άρρητη σχέση, κοινωνία και αλληλοπεριχώρησή του με τα άλλα θεία πρόσωπα. Ο δοξασμός και η θέωση της ανθρώπινης φύσης του Χριστού συνιστά φανέρωση της κοινής δόξας της Αγίας Τριάδος. Το δε έργο του Αγίου Πνεύματος, το οποίο ακολουθεί αδιαστάτως τον Χριστό, συντελεί ώστε ο άνθρωπος να μετέχει στη δόξα και ζωή της Αγίας Τριάδος, όπως φανερώθηκε στον

Θεάνθρωπο Χριστό και φανερώνεται διαρκώς στο Σώμα του, που είναι η Εκκλησία. Ο Χριστός είναι ο *χρισμένος*, που προϋποθέτει τον *χρίσαντα* Πατέρα δια του *χρίσματος*-Αγίου Πνεύματος. Ο ανακαινισμένος εν Χριστώ άνθρωπος στην Εκκλησία μετέχει και γνωρίζει κατά χάρη την Τριαδική θεότητα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Κατ' επέκταση το δόγμα της Αγίας Τριάδος δεν αποτελεί μια θεωρητική απασχόληση ή αξιωματική αρχή δίχως άμεσες υπαρξιακές ή σωτηριολογικές επιπτώσεις στη ζωή της Εκκλησίας. Αν ο Χριστός, ο οποίος αναλαμβάνει τη σωτηρία του ανθρώπου, αποκαλύπτει την Αγία Τριάδα, είναι γιατί ο ίδιος είναι Θεός ομοούσιος προς τον Πατέρα και το Πνεύμα. Ο προορισμός του ανθρώπου δεν είναι πλέον η φθορά και ο θάνατος, που επέφερε η αλλοτρίωση της πτώσης, αλλά η *θέωση* ως υιοθεσία και δοξολογία του Θεού, η οποία πραγματοποιείται μόνο μέσα από το πρόσωπο του Θεανθρώπου Χριστού. Εν Χριστώ, η θεολογία παύει να είναι διδαχή αφηρημένων ιδεών περί Θεού και γίνεται αποκαλυπτική *θέα του Θεού*, δηλαδή προσωπική συνάντηση και γνωριμία με τον ένσαρκο Λόγο. Χάρη στον Χριστό, η Αγία Τριάς των θείων υποστάσεων είναι μία συγκεκριμένη και εμπειρική αλήθεια, η οποία φανερώθηκε εν Χριστώ μέσα στην ιστορία, αλήθεια που σώζει και δεν απαιτεί καμία φιλοσοφική ενατένιση για να κατανοηθεί. Με την ενανθρώπηση του Υιού και Λόγου ο Θεός δεν είναι απρόσωπος αλλά προσωπικός ως τρισυπόστατος, δεν είναι ουσία ανυπόστατη και ακίνητη ή απλώς μια δύναμη και ενέργεια, η οποία παρατηρείται πάνω στα όντα. Ο Τριαδικός Θεός είναι *κοινωνία προσώπων*, είναι προσωπικός ως τρισυπόστατος, ενεργός και παντοδύναμος, όχι αναγκαστικά αλλά ολότελα προσωπικά και ελεύθερα. Η ενανθρώπηση δεν πραγματοποιήθηκε εξαιτίας μιας απρόσωπης θείας ουσίας, αλλά εξαιτίας του τρισυπόστατου Θεού, ο οποίος παρέχει στην προσληφθείσα ανθρώπινη φύση του Υιού και Λόγου όλον τον αδαπάνητο πλούτο των ακτίστων ενεργειών της Αγίας Τριάδος.

Καθώς ήδη επισημάναμε, η λέξη *Θεός* στην Καινή Διαθήκη αφορά κυριολεκτικά στο πρόσωπο του Πατρός. Εδώ ακριβώς υφίσταται και ο στενός σύνδεσμος μεταξύ Παλαιάς και Καινής Διαθήκης. Ο Θεός της Π.Δ. με πολλούς τρόπους φανερώνεται ότι είναι ο δημιουργός Θεός του σύμπαντος, ο Κύριος του Ισραήλ, εκείνος που παρέχει τον Νόμο στον λαό του, που νοιάζεται στοργικά και πατρικά για τον άνθρωπο. Στην Κ.Δ., όμως, ο Ιησούς Χριστός, ο οποίος είναι ο Υιός και Λόγος του Θεού που έγινε άνθρωπος, δεν αποκαλύπτει απλώς, αλλά και οδηγεί προς τον Πατέρα με το έργο της ένσαρκης Οικονομίας του. Ο Θεός και Πατήρ τόσο αγάπησε τον κόσμο, ώστε έστειλε τον ίδιο τον μονογενή Υιό του, να γίνει άνθρωπος για να σώσει τον άνθρωπο. Στη χριστολογική αυτή υπόμνηση τονίζεται με έμφαση ότι ο Πατήρ αγαπά τον κόσμο μέσω του ενανθρωπήσαντος μονογενούς Υιού του. Η ενανθρώπηση, λοιπόν, έχει αρχή και αφετηρία την αγάπη του Θεού και Πατρός για τον κόσμο και τον άνθρωπο. Ο Πατήρ είναι η πηγή της αγάπης προς σύμπασα τη δημιουργία. Πρόκειται για την αρχή της «ευδοκίας», της προκαταρκτικής βουλής ή του θελήματος του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου, που έχει πηγή και αιτία τον Πατέρα. Όλες οι δωρεές του Τριαδικού Θεού προς την κτίση και τον άνθρωπο έχουν αφετηρία τον Πατέρα. Ο Υιός, που έγινε άνθρωπος με την «αυτουργία» του, ενεργοποίησε προσωπικά την ευδοκία του Πατρός. Η αγάπη του Πατρός και ο σύνδεσμος Χριστού και Πνεύματος φανερώνεται κυρίως στην πασχάλια πορεία του Χριστού. Ο Πατήρ ανασταίνει τον Ιησού δια του Πνεύματος. Ο Πατήρ έδωσε τα πάντα στον Θεάνθρωπο Χριστό. Μετά την ενανθρώπηση η ίδια η γνώση του Θεού και Πατρός πραγματοποιείται «έν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ» με τη «συνεργεία» του Αγίου Πνεύματος. Το Άγιο Πνεύμα, το οποίο ακολουθεί και συμπαρίσταται στον Χριστό σε όλα τα έργα της Οικονομίας του, είναι αυτό που παρέχει και συνάμα πιστοποιεί στη ζωή της

Εκκλησίας την αμετάκλητη θεία υιοθεσία, ώστε ο Πατήρ του Ιησού Χριστού να είναι και δικός μας Πατέρας. Εν τω προσώπω Ιησού Χριστού, διαλεγόμεστε *πρόσωπον προς πρόσωπον* με τον Θεό Πατέρα, εφόσον η παρουσία και χάρη του Αγίου Πνεύματος στο βάθος της ύπαρξης του ανθρώπου παρέχει τη δυνατότητα να απευθύνεται με θέρμη απευθείας και προσωπικά στον Πατέρα. Το «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. 6,5-13) και το Πνεύμα, που ικανώνει τον άνθρωπο να κράζει εντός του με αλάλητους στεναγμούς «ἄββᾶ ὁ πατήρ» (Ρωμ. 8,15), σημαίνει την εν Χριστώ υιοθεσία του ανθρώπου από τον Θεό και Πατέρα. Ο Χριστός, λοιπόν, φανερώνει τον Πατέρα και συνάμα την Αγία Τριάδα των θείων προσώπων.

Οι αξιώσεις του Χριστού

1. Για την πίστη της Εκκλησίας, όπως αποτυπώνεται στην Καινή Διαθήκη, ο Χριστός έχει μία αποκλειστική σχέση υιότητας με τον Θεό και Πατέρα. Η ταύτιση του Χριστού με τον «υιό του ανθρώπου» (88 φορές στην Καινή Διαθήκη) και με τον «υιό του Θεού» (118 φορές στην Καινή Διαθήκη) δημιουργεί αυτήν την ιδιαίτερη σχέση του Χριστού με τον Θεό. Η ιδιαίτερη αυτή σχέση του Ιησού με τον Θεό και Πατέρα αναπτύσσεται στην Καινή Διαθήκη με βάση συγκεκριμένες αξιώσεις, τις οποίες προβάλλει ο Χριστός για το πρόσωπό του και οι οποίες διευρύνουν και ολοκληρώνουν την παλαιοδιαθηκική αντίληψη. Συνεπώς, με την ενανθρώπιση του ο Θεός αποκαλύπτεται ότι δεν είναι ένα αλλά τρία Πρόσωπα, ενώ διακρατείται η ενότητά του.

2. Για την πίστη και μαρτυρία της Εκκλησίας ο Χριστός είναι η εκπλήρωση της μεσσιανικής προσδοκίας της Παλαιάς Διαθήκης, «το πλήρωμα του Νόμου και των Προφητών». Εκπληρώνοντας στο ακέραιο τον νόμο, τον συμπληρώνει και τον ανοίγει στη νέα πραγματικότητα της Βασιλείας του Θεού. Στην ίδια γραμμή με την Παλαιά Διαθήκη, η πίστη στον Χριστό σημαίνει τήρηση των εντολών του Χριστού, πλήρωμα των οποίων αποτελεί η αγάπη.

3. Για την εβραϊκή αντίληψη η τελική κρίση της ιστορίας είναι έργο του Θεού. Ο Χριστός ως «υιός του ανθρώπου», δηλαδή ως Μεσσίας, ενσαρκώνει την τελική πράξη του Θεού στην ιστορία. Ο Χριστός μετά την Ανάληψη αναβιβάζεται και εγκαθίσταται πλέον στα δεξιά του Θεού και Πατρός, γεγονός που δηλώνει τη θεότητά του, αφού αξιώνει προσκύνηση και λατρεία και εμφανίζεται ως εκείνος που θα κρίνει τον κόσμο. Η εκ νεκρών ανάσταση σήμανε και το δικαίωμα που έλαβε ο Χριστός από τον Θεό και Πατέρα να είναι όχι μόνο ο σωτήρας, αλλά και ο τελικός και δίκαιος κριτής του κόσμου. Πράγματι, ο Χριστός είναι ο δημιουργός, ο σωτήρας και ο τελικός κριτής του κόσμου και της ιστορίας. Τα πάντα θα ανακεφαλαιωθούν εν Χριστώ και θα ζήσουν αιώνια στη Βασιλεία του. Η ανακεφαλαίωση αυτή των όντων ως τελική πράξη του Θεού στην ιστορία συνιστά και την κρίση τους από τον Χριστό. Σκοπός και κατάληξη της δημιουργίας ολόκληρης είναι ο ίδιος ο Χριστός, ενώ αρχέτυπο του ανθρώπου είναι ο ένσαρκος Λόγος προς τον οποίο τείνει εξαρχής η ανθρωπότητα. Κέντρο, αιτία και έσχατος σκοπός, αρχή και τέλος των όντων, είναι ο Χριστός. Για τον Χριστό πλάστηκε εξαρχής ο άνθρωπος, για δε τον άνθρωπο δημιουργήθηκε ο κόσμος. Σκοπός της δημιουργίας του κόσμου και του ανθρώπου είναι η αγαπητική κοινωνία και η ένωση με τον Θεό μέσω του Χριστού. Ο Θεός, λοιπόν, διά του εσχατολογικού και ένδοξου Χριστού, θα κρίνει τελικά την ιστορία. Για τον λόγο αυτό, αναμένεται να επανέλθει κατά τη Δευτέρα Παρουσία του για να κρίνει «ζώντας και νεκρούς».

4. Ωστόσο, μέχρι τη Δεύτερη επάνοδό του ο Χριστός, ενώ είναι απών από την ιστορία, ενεργεί στην Εκκλησία με τη συνέργεια, συμπαράσταση και παρουσία του Αγίου Πνεύματος. Η

Εκκλησία ως κοινωνία του Αγίου Πνεύματος έχει πλέον κεφαλή της τον Χριστό και η ίδια είναι το σώμα του Χριστού.

Η διδασκαλία της Εκκλησίας για τον Υιό και Λόγο του Θεού

Προκλήσεις από τον χώρο της φιλοσοφίας

Η εν Χριστώ αποκάλυψη φανερώνει τον Πατέρα ως πηγή και αιτία και της θεότητας. Η «μοναρχία» αυτή του Πατρός, θεμελιωμένη στον μονοθεϊσμό της Παλαιάς Διαθήκης και πληρέστερα στην Καινή Διαθήκη, αποτέλεσε τη βάση της επεξεργασίας του Τριαδολογικού δόγματος κατά τον 4^ο αιώνα. Ο ένας Θεός δεν είναι μια απρόσωπη ουσία, το εν των νεοπλατωνικών φιλοσόφων, αλλά ένα ζωντανό πρόσωπο ο Πατήρ, που γεννά αιώνια τον Υιό και εκπορεύει αιώνια το Άγιο Πνεύμα. Ο Θεός δεν είναι μία απρόσωπη ουσία, η οποία εμφανίζεται στην Παλαιά Διαθήκη ως Πατήρ, στην Καινή ως Υιός και στη ζωή της Εκκλησίας ως Άγιο Πνεύμα. Για την πίστη της Εκκλησίας, ο ένας Θεός είναι άλλος και άλλος και άλλος. Δεν είναι ένας που αλλάζει απλώς πρόσωπα. Στην έκθεση του Τριαδολογικού δόγματος δεν προηγείται κάποια απρόσωπη θεία ουσία, αλλά ο έχων ουσία Πατήρ είναι συνάμα η πηγή και η αιτία της Αγίας Τριάδος. Ωστόσο, ότι αναλαμβάνει κάθε πρόσωπο της Αγίας Τριάδος στο έργο της θείας Οικονομίας για τη σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου, δεν σημαίνει ότι αντανakλάται επακριβώς και στην αΐδια ζωή της. Άλλο είναι το επίπεδο της αΐδιας Τριάδος και των σχέσεων των θείων προσώπων (θεολογία) και άλλο το επίπεδο της οικονομικής Τριάδος και των έργων που αναλαμβάνουν να επιτελέσουν τα θεία πρόσωπα στην κτίση και στην ιστορία (κατά χάρη Οικονομία). Η Αγία Τριάς διαφυλάσσει την απόλυτη υπερβατικότητα της, ακόμη και όταν ενεργεί εν Χριστώ για τη δημιουργία και σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου.

Η Εκκλησία στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα του αρχαίου ελληνικού κόσμου και πολιτισμού αντιμετώπισε σωρεία ερωτημάτων σχετικά με την πίστη της στον ένα και συνάμα Τριαδικό Θεό. Το δίλημμα της προέλευσης του Υιού από την κτιστή δημιουργία ή από την άκτιστη θεότητα θα ταλανίσει την Εκκλησία κατά τον Β΄ και Γ΄ αι. Πώς είναι δυνατό ο Θεός να είναι ένας και συνάμα τρεις ξεχωριστές υπάρξεις με ιδιαίτερη οντότητα; Μήπως ο Υιός και το Πνεύμα είναι κτίσματα του ενός Θεού ή απλώς απρόσωπες ενέργειές του; Μήπως τελικά τα ιδιαίτερα ονόματα και πρόσωπα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος δηλώνουν τρεις διαφορετικούς τρόπους φανέρωσης του ενός και μόνου Θεού στη θεία Οικονομία; Αν ο Υιός είναι κτίσμα ή αν προέρχεται απευθείας από τη φύση του Θεού θα αποτελέσει το μέγα ερώτημα που θα υποχρεώσει την Εκκλησία να προσδιορίσει την πίστη της στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο. Η αίρεση του Αρείου και η θεολογία του Μ. Αθανασίου θα οδηγήσουν την Εκκλησία να διατυπώσει την πίστη της ότι ο Υιός είναι ομοούσιος Θεός προς τον Πατέρα και η Αγία Τριάς είναι ανεξάρτητη από τη δημιουργία των κτιστών όντων. Ο Υιός γεννάται και δεν δημιουργείται.

Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος: «Ομοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο»

Η Εκκλησία, προκειμένου να απαντήσει με την πίστη και την αλήθεια της εμπειρία της στις θέσεις του Αρείου για τον Υιό και Λόγο του Θεού, οι οποίες προκάλεσαν μεγάλη αναταραχή στους κόλπους της, πραγματοποιεί για πρώτη φορά μία μεγάλη και γενική σύνοδο, η οποία θα ονομαστεί Οικουμενική και έκτοτε θα αποτελέσει παράδειγμα στη ζωή και πορεία της. Τη σύνοδο αυτή σφράγισε η αξιοποίηση των διαφόρων βαπτισματικών συμβόλων και η εν γένει λειτουργική εμπειρία και παράδοση πολλών τοπικών Εκκλησιών, καθώς και η ιδιαίτερη

θεολογική συμβολή του Μεγάλου Αθανασίου, ο οποίος αξιοποίησε τη βιβλική και την προγενέστερη εκκλησιαστική παράδοση (Ιγνάτιος Αντιοχείας, Ειρηναίος Λυώνος, Ωριγένης, Διονύσιος Αλεξανδρείας, Διονύσιος Ρώμης, Θεόγνωστος). Η θεολογία του για το ομοούσιο του Υιού προς τον Πατέρα είναι η πατερική μεθερμηνεία της βιβλικής και αποστολικής πίστης, η οποία και απέβη η βάση του Τριαδολογικού και του Χριστολογικού δόγματος στο Σύμβολον της Πίστεως. Μολονότι ο όρος «ομοούσιος» δεν απαντάται στην Αγία Γραφή και παρά την όποια φιλοσοφική φόρτισή του, η χρήση και η αξιοποίησή του έδειξε την τόλμη της αρχαίας Εκκλησίας να καινοτομεί και εκ νέου να νοηματοδοτεί τα ονόματα που προσλαμβάνει από το πολιτισμικό της περιβάλλον ώστε να εκφράσει τη βαθύτατη πίστη και εμπειρία της.

Με μία εργώδη ερμηνευτική προσέγγιση και συναγωγή των βιβλικών κειμένων ο Μέγας Αθανάσιος έδειξε σε όλο του το έργο ότι το νόημα (το «πνεύμα» ή η «διάνοια») των Γραφών για τη σχέση Υιού και Πατρός είναι δυνατό να διατυπωθεί ευσεβώς με τη χάρη και τον φωτισμό του Αγίου Πνεύματος από την έννοια του «ομοουσίου» ή εναλλακτικά με την ταυτόσημη έννοια «φύσει Υιός». Η περί Θεού αλήθεια δεν κλείνεται στις λέξεις αυτές καθαυτές. Προηγείται η των πραγμάτων αλήθεια και ακολούθως νοηματοδοτούνται και έπονται οι λέξεις που συμβάλλουν στην αλήθεια. Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος διατύπωσε απλώς αυτή την εμπειρία, διευρύνοντας ερμηνευτικά τα όρια της Αγίας Γραφής στο νέο πολιτισμικό περιβάλλον και στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής. Η προαιώνια γέννηση του Υιού διακρίνεται από την εν χρόνω και προς τα έξω δημιουργία του Τριαδικού Θεού. Καμία αναλογία δεν υπάρχει μεταξύ γεννήσεως του Υιού εκ της ουσίας του Πατρός και δημιουργίας του κόσμου εκ της θελήσεως του Τριαδικού Θεού. Ο Υιός είναι της ίδιας με τον Πατέρα ουσίας. Προέρχεται από τον Πατέρα όχι με τον τρόπο προέλευσης της δημιουργίας, αλλά προαιώνια εκ της ουσίας του Πατρός. Επειδή, όμως, η έκφραση «εκ της ουσίας του Πατρός» μπορεί να προϊδεάσει ενδεχομένως ένα σχήμα υποταγής, θεωρήθηκε ότι αρκεί η ταυτόσημη αναφορά του «ομοουσίου» του Υιού προς τον Πατέρα. Μάλιστα ο Υιός συμμετέχει ενεργητικά στη δημιουργία του κόσμου. Ο Άρειος παρέμεινε δέσμιος της αρχαιοελληνικής κοσμολογικής οντολογίας και επιχείρησε να θεολογήσει με βάση το φυσιοκεντρικό κοσμοείδωλο της εποχής. Η κοσμολογία, τα κτιστά «έργα», αποβαίνουν το μέτρο της γνώσης του Θεού. Ο Υιός και Λόγος του Θεού που ενανθρώπησε δεν είναι κατηγορία κοσμολογική, αλλά αποκεκαλυμμένη και χαρισματική αλήθεια της πίστης, της λατρείας και της ζωής της Εκκλησίας. Ο Μέγας Αθανάσιος και η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος κινούνται στη βάση της αποκάλυψης του Θεού και της εμπειρίας της Εκκλησίας. Όχι μόνον δεν είναι κτίσμα ο Υιός, αλλά η δημιουργία ολόκληρη λαμβάνει την ύπαρξή της διά του Υιού και Λόγου. Ο Υιός είναι το τέλος και η πληρότητα της δημιουργίας. Γι' αυτό και εξαρχής ο Υιός και Λόγος έχει ιδιαίτερη σχέση με τον κόσμο και τον άνθρωπο. Ότι απέτυχε να κάνει ο πρώτος Αδάμ το πραγματοποιεί ο Χριστός ως δεύτερος Αδάμ. Όλη η σημασία της ενανθρώπησης του Λόγου απορρέει από το γεγονός ότι ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο για να τον καταστήσει ελεύθερα μέτοχο της δικής του ζωής. Ο Θεός έγινε άνθρωπος για να γίνει ο άνθρωπος θεός κατά χάριν. Ο Χριστός είναι, συνεπώς, η σωτηρία ολόκληρης της κτίσης και του ανθρώπου. Πώς είναι δυνατό ο ενανθρωπήσας Υιός να είναι κτίσμα και όχι Θεάνθρωπος;

Η συμβολή των Καππαδοκών Πατέρων: «Μία ουσία, τρεις υποστάσεις»

Ο βιβλικός Θεός είναι απόλυτα υπερβατικός και ελεύθερος έναντι οποιασδήποτε λογικής, ηθικής ή κοσμικής αρχής και ανάγκης. Αποκαλύπτεται και ενεργεί στην κοσμική φύση όχι ως

απρόσωπη δύναμη, αλλά παρεμβαίνει στη ζωή και στην ιστορία των ανθρώπων, γνωρίζεται και αναγνωρίζεται από έμπρακτες προσωπικές σχέσεις μαζί τους. Πάνω σε αυτόν τον εμπειρικό καμβά, οι αξιώσεις του Χριστού για το πρόσωπό του, το βίωμα της Εκκλησίας, αλλά και το πολιτιστικό περιβάλλον της όψιμης αρχαιότητας, θα διαμορφώσουν έναν πολύ παράδοξο όσο και πρωτόγνωρο *μονοθεϊσμό*, αυτόν της *Αγίας Τριάδος*. Ο Χριστός εκφράζει μία αποκλειστική σχέση υιότητας με τον Θεό και αξιώνει ότι είναι ο εσχατολογικός «υιός του ανθρώπου», αυτός που θα κρίνει τελικά και αμετάκλητα την ιστορία. Η πίστη στην ανάσταση και το βίωμα της αποχώρησης και συνάμα παραμονής του Χριστού, εν ετέρω τρόπω, διά του «άλλου παρακλήτου» στο ιστορικό προσκήνιο, όσο και η προσδοκία της ένδοξης Δεύτερης επανόδου του στον κόσμο, δεν εξέφραζαν μόνο το ποιος είναι ο Χριστός, αλλά οδηγούσαν και σε μια ριζική τροποποίηση της περί Θεού αντίληψης των Εβραίων της εποχής εκείνης και όχι μόνο. Ο Θεός ενεργεί στην Εκκλησία ως Πνεύμα Άγιον που πραγματοποιεί την παρουσία του Χριστού. Έτσι, η αρχαία Εκκλησία εκφράζει ήδη στην Καινή Διαθήκη την πίστη της στον Πατέρα, στον Υιό και στο Άγιο Πνεύμα, την οποία βιώνει στη βαπτισματική και ευχαριστιακή της εμπειρία και πράξη. Η προβολή, όμως, ενός τέτοιου υπαρξιακού βιώματος στο συγκεκριμένο πολιτισμικό περιβάλλον έθετε θεολογικά και φιλοσοφικά κάτι νέο: την πίστη στον Θεό ως Αγία Τριάδα. Ο Θεός είναι ένας ή τρεις ιδιαίτερες υπάρξεις; Και πώς αποφεύγεται η τριθεΐα και διαφυλάσσεται ο βιβλικός μονοθεϊσμός από την ειδωλολατρική πολυθεΐα; Η αρχαία Εκκλησία σε μια δημιουργική συνάντηση με την ελληνική φιλοσοφία και τον πολιτισμό –αντιληπτή ήδη στα κείμενα της Καινής Διαθήκης, τα οποία είναι έργο των ελληνιστικών χριστιανικών κοινοτήτων – θα υπερβεί όχι μόνο τη διαμάχη με τον Ιουδαϊσμό αλλά και τον σκόπελο των ανατολικών μυθολογικών λαβυρίνθων του Γνωστικισμού και θα εκφράσει στέρεα το υπαρξιακό της βίωμα στην Αγία Τριάδα. Το περιεχόμενο και την ουσία αυτής της συνάντησης, αν πρόκειται, δηλαδή, για εξελληνισμό του Χριστιανισμού ή εκχριστιανισμό του Ελληνισμού θα προσδιορίσουν οι Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας δύο αιώνες αργότερα, όταν θα γίνει το κρίσιμο βήμα κυρίως και κατεξοχήν με την καθοριστικής σημασίας σύνθεση των Καππαδοκών.

Ενώ η Εκκλησία βρισκόταν στη δίνη του Γνωστικισμού και στη φιλοσοφία κυριαρχούσε ο Μέσος Πλατωνισμός, μια σειρά από τριαδολογικές αιρέσεις θα προσπαθήσουν να εκφράσουν την πίστη στην Αγία Τριάδα ως ταυτότητα του ενός και μοναδικού προσώπου. Ο Υιός άλλοτε θεωρούνταν πρόσωπο και άλλοτε ούτε καν Θεός. Μάλιστα ο Σαβελλιανισμός δεχόταν ένα είδος ομοουσιού των Τριών προσώπων και συνάμα το «ομοϋπόστατόν» τους, ακριβώς επειδή η ουσία και η υπόσταση ταυτίζονταν στη φιλοσοφική ορολογία της εποχής. Κατά την αντίληψη αυτή, ο ένας και μοναδικός Θεός τροποποιούσε τον εαυτό του και διαδραμάτιζε τρεις διαφορετικούς ρόλους ή είχε τρία διαφορετικά πρόσωπα-προσωπεία. Στην πραγματικότητα, επρόκειτο για μία θεολογία που θεμελιωνόταν στην ουσία ως μοναδικό οντολογικό κατηγορημα του Θεού. Ο Θεός είναι το απόλυτο Ένα. Αλλά και ο Φίλων νωρίτερα, ο περίφημος Ιουδαίος ελληνιστής φιλόσοφος, εκφράζοντας την αντίληψη ότι ο Θεός είναι ένας και μόνος υπήρξε επίσης συνεπής προς την αρχαιοελληνική φιλοσοφική παράδοση που είναι κατά βάση μονοθεϊστική. Οι Απολογητές του 2^{ου} αιώνα. (Ιουστίνος, Αθηναγόρας, Θεόφιλος) αντέδρασαν, υποστηρίζοντας με την πενιχρή ορολογία τους ότι ο Θεός είναι ένας αλλά όχι *μοναχικός*. Παράλληλα, ο Ειρηναίος Λυώνος, χρησιμοποιώντας τη θεολογική και φιλοσοφική γλώσσα που είχε στη διάθεσή του, θεωρούσε τον Υιό και το Πνεύμα ως τα μόνα όντα που υπάρχουν εκ της ουσίας του Θεού και Πατρός. Τα τρία όντα που συγκροτούν την Αγία Τριάδα δεν είναι αφηρημένες δυνάμεις του

ενός Θεού, αλλά πραγματικές και συγκεκριμένες υπάρξεις σε άρρηκτη σχέση μεταξύ τους. Ο Υιός είναι το όνομα, η περιγραφή ή το πρόσωπο του κρυμμένου Πατρός. Μετά τον Θεόφιλο, ο Τερτυλλιανός είναι ο πρώτος λατινόφωνος θεολόγος που χρησιμοποιεί τον όρο *Τριάς* και διακρίνει τα πρόσωπα στην ενιαία θεότητα. Η ορολογία του για την Αγία Τριάδα, «*una substantia, tres personae*», *μία ουσία, τρία πρόσωπα*, θα περάσει στην Ανατολή διαμέσου του Ιππολύτου, του Μικρασιάτη αυτού θεολόγου που έδρασε στη Ρώμη στο μεταίχμιο του 2ου και 3ου αιώνα. Στην ελληνόφωνη Ανατολή, η μετάφραση των όρων αυτών παρουσιάζει προβλήματα μοναρχιανισμού ή Σαβελλιανισμού. Ο όρος *substantia* σήμαινε *υπόστασις*, δηλαδή, *ουσία*, ενώ ο όρος *persona*, αντιδάνειο του ελληνικού όρου *πρόσωπον*, δεν σήμαινε παρά προσωπίο ή ρόλο. Πρόκειται, συνεπώς, για έννοια δίχως οντολογικό περιεχόμενο. Ο Θεός του Ωριγένη, κατά τον 3^ο αιώνα, είναι η αναλλοίωτη και άπειρη πηγή της πατρότητας και συνάμα της κοινωνικότητας. Η Τριάς αποτελεί και την πρώτη άχρονη και προαιώνια εκδίπλωση του Θεού από τη μοναδικότητα στην ετερότητα. Ο Ωριγένης είναι ίσως ο πρώτος θεολόγος που ερμηνεύει την Αγία Τριάδα ανεξαρτήτως από την εμπλοκή της στο έργο της σωτηρίας. Χρησιμοποιώντας τον πλατωνικό όρο *ουσία*, αναφέρεται στο κοινό χαρακτηριστικό της Τριάδος, ενώ με τον αριστοτελικό όρο *υποκείμενον* ή τον στωικό *υπόστασις* εκφράζει την ιδιαιτερότητα των θείων προσώπων, διαβαθμίζοντας δυναμικά το καθένα. Η μετάφραση στα λατινικά του όρου *υπόστασις*, τον οποίο χρησιμοποιούσε ο Ωριγένης δημιουργούσε, ωστόσο, νέα προβλήματα. Η διατύπωση του Ωριγένη θα μπορούσε να αποδοθεί στη λατινόφωνη ορολογία ως *una substantia, tres substantiae*, έκφραση δίχως κανένα λογικό νόημα και τριαδικό περιεχόμενο.

Το συγκεκριμένο αυτό πλαίσιο αλλάζει ριζικά με τη συμβολή και τη σύνθεση των Ελλήνων Πατέρων και ιδιαίτερα των Καππαδοκών θεολόγων, τόσο στο πεδίο της ορολογίας όσο και σε εκείνο του υπαρκτικού νοήματος που προσδίδουν στις θεολογικές και φιλοσοφικές έννοιες. Οι όροι «ουσία» και «υπόστασις», συνώνυμοι μέχρι τότε στην ελληνική σκέψη, διαχωρίζονται καθοριστικά. Συνάμα, η υπόσταση ταυτίζεται με τον όρο «πρόσωπον». Ένας όρος με σαφέστατο οντολογικό περιεχόμενο ταυτίζεται με έναν όρο ρευστό και πάντως δίχως κανένα οντολογικό περιεχόμενο. Η έννοια του προσώπου, έχοντας τις ρίζες της στην αρχαία οπτική, τη γραμματική, τη ρητορική και το θέατρο, συνδέεται έτσι για πρώτη φορά με την υπόσταση, για να εκφράσει με οντολογικό και σταθερό τρόπο την ιδιαίτερη προσωπική ύπαρξη και ταυτότητα του Θεού. Ο Θεός είναι τρία πρόσωπα-υποστάσεις ως τρία ιδιαίτερα όντα ή υπάρξεις και όχι προσωπεία ή τροπικές εκδοχές της ουσίας ή ακόμη κάποιο επίθεμα του όντος, δίχως πραγματικό και συγκεκριμένο περιεχόμενο. Κατά συνέπεια, ο λατινικός όρος *substantia* αποδίδεται με τον όρο *ουσία* ή *φύσις* και όχι πλέον με τον όρο *υπόστασις*. Ο Θεός είναι ένας ως προς την ουσία και Τριαδικός ως προς τα πρόσωπα ή τις υποστάσεις του. Η ουσία σημαίνει την ενότητα του Θεού, ενώ η υπόσταση ή το πρόσωπο δηλώνει την ιδιαίτερη ύπαρξη και ετερότητα. Ωστόσο, πώς η πολλαπλότητα δεν αναιρεί την ενότητα; Πώς μπορεί να ερμηνευθεί το παράδοξο για τη λογική μυστήριο της Αγίας Τριάδος, δίχως να εισάγεται η τριθεΐα; Η ουσία, ως πρωταρχικό οντολογικό κατηγορημα προϋπάρχει στον Θεό και κατόπιν αναδύονται τα πρόσωπα; Τελικά, τί μπορούμε να γνωρίζουμε για την ύπαρξη του Τριαδικού Θεού και πως νοηματοδοτείται ο όρος «πρόσωπον», ώστε να αφορά όχι απλώς μια ψιλή περί Θεού γνώση, αλλά, κυρίως και κατ' εξοχήν, να προσφέρει συγκεκριμένες εμπειρικές και υπαρκτικές δυνατότητες στην ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη;

Πράγματι, οι Καππαδόκες Πατέρες, καινοτομώντας τα ονόματα, τονίζουν ότι η ουσία δεν υπάρχει γυμνή ή ανυπόστατη, αλλά υφίσταται πάντα σε πραγματικές και συγκεκριμένες

υποστάσεις. Ως τρόπος υπάρξεως, το πρόσωπο δεν επέχει κάποια δευτερεύουσα θέση έναντι της ουσίας. Αυτή πάλι, δεν αποτελεί από μόνη της το πρωταρχικό αίτιο της ύπαρξης του Θεού ούτε συνιστά την αιτία του προσωπικού Τριαδικού τρόπου υπάρξεώς του, δεν παράγει αυτόματα και απρόσωπα την Τριαδική ζωή σαν να ήταν καρπογόνος από μια φυσική της ιδιότητα ή ανάγκη. Γιατί αυτό θα σήμαινε επιστροφή στην αρχαιοελληνική οντολογία και στον μονισμό της ουσίας. Με άλλα λόγια, ο ένας Θεός δεν είναι αποκλειστικά η μία ουσία, καθόσον αυτή δεν νοείται γενικά και αόριστα ανυπόστατη, αλλά πάντοτε εν προσώπω. Με δεδομένη την ισορροπία φύσεως και προσώπου, το είναι του Θεού, η Τριαδική ύπαρξη και ζωή του, έχει ως αιτία το πρόσωπο του έχοντος ουσία Πατρός. Αιτία της ομοούσιας προσωπικής ετερότητας του Υιού και του Πνεύματος είναι ο Πατήρ. Έτσι, η προσωπική ετερότητα στον Τριαδικό Θεό δεν είναι αποτέλεσμα μιας αθέλητης και αναγκαστικής φυσικής απορροής, σαν το ξεχείλισμα του (νέο)πλατωνικού κρατήρα της θεότητας που επεκτείνεται στην πολλαπλότητα των υποστάσεων και των κατώτερων βαθμίδων της ύπαρξης. Η φύση του Θεού είναι ομοουσίως Τριαδική. Η ύπαρξη του Υιού και του Πνεύματος δεν οφείλεται σε κάποια ακούσια πρόοδο ή επέκταση της ουσίας. Όπως ακριβώς ο Πατήρ συνιστά ελεύθερα την αιτία της δικής του ύπαρξης, έτσι ελεύθερα προβαίνει και στη διάκριση των άλλων δύο υποστάσεων. Το πρόσωπο στη σκέψη των Ελλήνων Πατέρων της Εκκλησίας, λοιπόν, όχι μόνον αποκτά σταθερό περιεχόμενο αλλά, συνδεδεμένο με την Τριαδική ύπαρξη του Θεού, αποβαίνει πρωταρχικό οντολογικό κατηγορήμα. Συνεπώς, το πρόσωπο στην Αγία Τριάδα είναι ένα υπαρκτικό γεγονός ελευθερίας και σχέσεως εν ταυτώ. Δηλώνει μία ιδιαίτερη προσωπική ταυτότητα, η οποία δεν μπορεί να τραπέι ή να μειωθεί στο ελάχιστο, αλλά ούτε και να υπάρξει αυτοτελώς, δίχως αναφορά, κοινωνία και σχέση με τα άλλα πρόσωπα, παραμένοντας πάντοτε μοναδική, διαφορετική και ανεπανάληπτη. Ο Υιός δεν είναι ο Πατήρ ή το Πνεύμα και είναι Υιός μόνο σε σχέση με τον Πατέρα. Η απόλυτη ταυτότητα και ετερότητά του πηγάζει ακριβώς από το γεγονός της αδιάκοπης κοινωνίας. Η διακοπή της σχέσης σημαίνει και αναίρεση της ύπαρξης του προσώπου.

Στη βαπτισματική και ευχαριστιακή εμπειρία της Εκκλησίας, ο Θεός ονομάζεται και γνωρίζεται ως Τριαδική κοινωνία. Η προσευχή της Εκκλησίας, η λειτουργική της ευσέβεια, δεν εκφράζεται, αλλά ούτε και βιώνεται ερήμην της διακρίσεως των προσώπων της Αγίας Τριάδος. Εάν ο Θεός δεν είναι κοινωνία προσώπων, τότε η ζωή του ανθρώπου λαμβάνει ένα τελείως διαφορετικό νόημα. Το βιβλικό «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν», καθώς πραγματώνεται από τη Χριστολογία, αποτελεί κλειδί για τις ανθρωπολογικές συνέπειες της οντολογίας του προσώπου. Η πατερική διάκριση κτιστού κόσμου και ακτίστου Θεού, υπερβαίνοντας τον κλειστό κοσμολογικό μονισμό της αρχαιοελληνικής σκέψης, εισήγαγε «μια ριζική ετερότητα» στην οντολογία. Έτσι, ο κόσμος και ο άνθρωπος δεν κατανοούνται και δεν ερμηνεύονται από την αιώνια ανακύκληση της φύσης, αλλά από μία άλλη, εκτός του κόσμου, πραγματικότητα. Τα όντα δεν ανάγουν πλέον την ύπαρξή τους στην απρόσωπη ανάγκη ή στον εαυτό τους, αλλά σε μία προσωπική και άκτιστη ετερότητα, η οποία καλεί τα κτιστά όντα στο είναι ως γεγονότα ελευθερίας και αγάπης. Όταν η πατερική θεολογία χρησιμοποιεί καταλλήλως ανθρωπολογικά παραδείγματα, για να υποδηλώσει το μυστήριο της Αγίας Τριάδος, δεν το κάνει για να ερμηνεύσει ένα υπερβατικό απλώς δόγμα, αλλά για να επισημάνει, κυρίως, τις υπαρκτικές συνέπειες για τον άνθρωπο. Η όποια σχετική αναφορά ή αντιστοιχία με την ανθρώπινη φύση ή την πολλαπλότητα των ανθρώπινων προσώπων εφαρμόζεται υπό τον όρο ότι δεν εισάγονται οι κατηγορίες του κτιστού στον άκτιστο Θεό. Πράγματι, στον άνθρωπο η κοινή ουσία διαιρείται ατομικά μέσα στον χώρο και στον χρόνο

που προσμετρά την ανάδυση και φθορά των κτιστών. Αντίθετα, στον Θεό η προσωπική ετερότητα δεν αντιμάχεται την ομοούσια ενότητα. Στον Θεό δεν προϋπάρχει η κοινή ουσία και κατόπιν αναδύονται τα πρόσωπα.

Ωστόσο, τα συγκεκριμένα ανθρώπινα πρόσωπα θεωρούνται εξίσου καίρια και πρωταρχικά με την ουσία του ανθρώπου. Οι Έλληνες Πατέρες θεωρούν ως αιτία και του ανθρώπινου είναι, ως πρωταρχικό οντολογικό κατηγορημά του όχι την γενική και αόριστη ανθρώπινη φύση, αλλά το συγκεκριμένο πρόσωπο. Παρά τον εξατομικευμένο χαρακτήρα και την αποσπασματικότητα της ανθρώπινης φύσης, είναι δυνατόν ένα συγκεκριμένο ανθρώπινο πρόσωπο στο επίπεδο της υπαρκτικής γνησιότητας και των προσωπικών σχέσεων να εκλαμβάνεται ως ένας *μικρόκοσμος*, ως φορέας σύμπασας της ανθρωπότητας ή της κτίσης, δηλονότι της κοινής φύσης. Είναι, τέλος, σημαντικό ότι για να εκφράσουν την αμυδρή αναλογία του Τριαδικού Θεού στον άνθρωπο, χρησιμοποιούν όχι έναν, αλλά τρεις ανθρώπους, τρία ξεχωριστά ανθρώπινα πρόσωπα, πράγμα που τους διαφοροποιεί αρκετά από τον τρόπο που κατανοήθηκε και αναπτύχθηκε η ετερότητα στη δυτική θεολογική σκέψη.

Βιβλικές και Πατερικές Πηγές

Οι Θεοφάνειες της ΠΑ

Ψαλμ. 18,2-3: «Οί ούρανοί διηγούνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. 3 ἡμέρα τῆ ἡμέρα ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νύξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν»

Ἐξ. 3,6: «Εγώ εἰμι ὁ θεὸς τοῦ πατρὸς σου, θεὸς Ἀβραάμ, θεὸς Ἰσαάκ καὶ θεὸς Ἰακώβ...»

Γεν. 12,1: Ὁ Θεὸς παρουσιάστηκε στον Ἀβραάμ, ὅταν ζούσε ἀκόμη στο προγονικὸ του σπίτι, στην Ουρ τῆς Μεσοποταμίας: «...ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου καὶ δευρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἀν σοὶ δεῖξω»

Ἐξ. 33,11: «ἐνώπιος ἐνώπιω, ὡς εἶ τις λαλήσει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον»

Γέν. 32,30 «εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ».

Δευτ. 34,10: Ὁ Μωυσῆς, «ὃν ἔγνω Κύριος αὐτὸν πρόσωπον κατὰ πρόσωπον», εἶδε τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ

Ἐξ. 3,15: Ἡ ἐμπειρία τοῦ Μωυσῆ στη φλεγόμενη βάλτο καὶ ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἀποτελέσασε κεντρικὸ θέμα τῆς θεολογίας τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας:
«καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Μωυσῆν λέγων· ἐγώ εἰμι ὁ ὢν. καὶ εἶπεν· οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς»

Ἐξ. 3,2-4: « ὡφθη δε αὐτῷ ἄγγελος Κυρίου ἐν πυρὶ φλογὸς ἐκ τοῦ βάλτου, καὶ ὁρᾷ ὅτι ὁ βάλτος καίεται πυρὶ, ὁ δε βάλτος οὐ κατεκαίετο. εἶπε δε Μωϋσῆς: "Παρελθὼν ὄψομαι τὸ ὄραμα τὸ μέγα τούτο, ὅτι οὐ κατακαίεται ὁ βάλτος". ὡς δε εἶδε Κύριος ὅτι προσάγει ἰδεῖν, ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ Κύριος ἐκ τοῦ βάλτου λέγων: "Μωϋσῆ, Μωϋσή!" Ὁ δε εἶπε: "Τι ἐστίν;" καὶ εἶπεν: Εγώ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς σου, Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Θεὸς Ἰσαάκ καὶ Θεὸς Ἰακώβ. Ἀπέστρεψε δε Μωϋσῆς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· εὐλαβεῖτο γὰρ κατεμβλέψαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ».

Ἐξ. 33,18-23: «καὶ λέγει· ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, καὶ εἶπεν· ἐγὼ παρελεύσομαι πρῶτερός σου τῆ δόξῃ μου καὶ καλέσω τῷ ὀνόματί μου, Κύριος ἐναντίον σου· καὶ ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτιρήσω ὃν ἂν οἰκτιρήω. καὶ εἶπεν· οὐ δυνήσῃ ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου· οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ

ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται. καὶ εἶπε Κύριος· ἰδοὺ τόπος παρ' ἐμοί, στήση ἐπὶ τῆς πέτρας· ἡνίκα δ' ἂν παρέλθῃ ἡ δόξα μου, καὶ θήσω σε εἰς ὀπὴν τῆς πέτρας καὶ σκεπάσω τῇ χειρὶ μου ἐπὶ σέ, ἕως ἂν παρέλθω· καὶ ἀφελῶ τὴν χεῖρα, καὶ τότε ὄψει τὰ ὀπίσω μου, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι.»

***

Ἡ εἴσοδος τοῦ Θεοῦ στὴν ἱστορία δια τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ: «Τὸ ἀπ' αἰῶνος ἀπόκρυφον, καὶ ἀγγέλοις ἄγνωστον μυστήριον»

Εβρ. 1,1-14: «Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ, τον ὁποῖον ὁ Θεὸς Πατὴρ κατέστησε κληρονόμον, κύριον καὶ βασιλέα ὅλης τῆς κτίσεως, ουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ δια τοῦ ὁποῖου ἐδημιούργησε ὅλα ὅσα ἐγέναν ἐν χρόνῳ. ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, δι' ἑαυτοῦ καθαρισμόν ποιησάμενος τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς, τοσοῦτω κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. τίτι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων· υἱὸς μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; καὶ πάλιν· ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν; ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει· ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα· πρὸς δὲ τὸν υἱόν· ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίμησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγῆσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. πρὸς τίνα δὲ τῶν ἀγγέλων εἴρηκε ποτε· κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθροὺς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου; οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν;».

Κολ., 1, 26-27: «τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰῶνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν, νυνὶ δὲ ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅς ἐστι Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἡ ἐλπίς τῆς δόξης»

Α Πε. 1,17-21: «καὶ εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα κατὰ τὸ ἐκάστου ἔργον, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε, εἰδότες ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἁμνοῦ ἁμώμου καὶ ἄσπιλου Χριστοῦ, προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων δι' ὑμᾶς τοὺς δι' αὐτοῦ πιστεύοντας εἰς Θεὸν τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα, ὥστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν».

Ψαλμ. 32,6: «τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν»

Ψαλμ. 118, 73: «Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με· συνέτισόν με καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου».

Εἰρηναίου Λυώνος, *Κατὰ Αἰρέσεων*, 4, Πρόλογος: «Γιατί ὁ ἄνθρωπος εἶναι μίγμα ψυχῆς καὶ σάρκας καὶ σάρκας που σχηματίζεται σύμφωνα με τὸ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ καὶ

διαμορφώνεται από τα χέρια του Θεού, δηλαδή από τον Υιό και το Πνεύμα, στους οποίους είπε: 'Ποιήσωμεν άνθρωπον'».

Ησ. 11,1-9; «Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναβήσεται. 2 καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλήs καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας· 3 ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου Θεοῦ. οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει, 4 ἀλλὰ κρινεῖ ταπεινῶ κρίσιν καὶ ἐλέγξει τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς· καὶ πατάξει γῆν τῶ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ· 5 καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐζωσμένος τὴν ὄσφυν αὐτοῦ καὶ ἀληθεία εἰλημένος τὰς πλευράς. 6 καὶ συμβοσκηθήσεται λύκος μετ' ἄρνός, καὶ πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ μοσχάριον καὶ ταῦρος καὶ λέων ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ παιδίον μικρὸν ἄξει αὐτούς· 7 καὶ βοῦς καὶ ἄρκος ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ ἅμα τὰ παιδιά αὐτῶν ἔσονται, καὶ λέων καὶ βοῦς ἅμα φάγονται ἄχυρα. 8 καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρώγλην ἀσπίδων καὶ ἐπὶ κοίτην ἐγκόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ. 9 καὶ οὐ μὴ κακοποιήσουσιν, οὐδὲ μὴ δύνωνται ἀπολέσαι οὐδένα ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου, ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσας.»

Ιω. 1,1-18: «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν· ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων... καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας... ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος· ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωυσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο».

Μαξίμου Ομολογητοῦ, Εἰς τὸ πάτερ ἡμῶν, PG 90, 876CD: «Θεολογίαν μὲν γὰρ διδάσκει σαρκούμενος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς ἐν ἑαυτῷ δεικνύς τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅλος γὰρ ἦν ὁ Πατήρ, καὶ ὅλον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐσιωδῶς ἐν ὅλῳ τελείως τῷ Υἱῷ καὶ σαρκουμένῳ, οὐ σαρκούμενοι· ἀλλ' ὁ μὲν εὐδοκῶν, τὸ δὲ συνεργοῦν, αὐτουργοῦντι τῷ Υἱῷ τὴν σάρκωσιν· εἴπερ ἔννοος ὁ Λόγος διέμεινε καὶ ζῶν, καὶ μηδενὶ τὸ παράπαν ἄλλῳ κατ' οὐσίαν χωρούμενος, ἢ μόνῳ τῷ Πατρί καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ πρὸς τὴν σάρκα διὰ φιλανθρωπίαν, τὴν καθ' ὑπόστασιν ποιησάμενος ἔνωσιν».

Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία ΙΣΤ', 19: «Γέγονε τοίνυν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἄνθρωπος, ἵνα δείξη εἰς οἶον ὕψος ἡμᾶς ἀνάξει· ἵνα μὴ ἐπαιρώμεθα ὡς ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἥτταν ἀναπαλαίσαντες· ἵνα διπλοῦς ὢν, ὄντως μεσίτης ἦ, ἀρμόζων δι' ἐκατέρου πρὸς μέρος ἐκάτερον· ἵνα λύσῃ τὸν δεσμόν τῆς ἁμαρτίας· ἵνα καθάρῃ τὸν ἐκ συναφείας τῆς σαρκὸς μολυσμόν· ἵνα δείξη τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην· ἵνα δείξη εἰς ὅσον βάθος κακῶν ἐνεπέσαμεν, ὡς σαρκώσεως Θεοῦ δεῖσθαι· ἵνα ὑπόδειγμα γένηται ἡμῖν ταπεινώσεως, ἦν ἡ σὰρξ ἔχει καὶ τὸ πάθος, καὶ φάρμακον θεραπευτικόν τῆς ὑπερηφανίας· ἵνα δείξη ἀγαθὴν τὴν ἡμῶν φύσιν παρὰ Θεοῦ κτισθεῖσαν· ἵνα γένηται τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀρχηγός καὶ πίστωσης, λύσας τὴν ἀπόγνωσιν· ἵνα υἱὸς ἀνθρώπου γενόμενος καὶ τῆς θνητότητος μεταλαβὼν, υἱοὺς Θεοῦ τοὺς ἀνθρώπους ἀπεργάσῃται, κοινωνοὺς ποιήσας τῆς θείας ἀθανασίας· ἵνα δειχθῇ, πῶς ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις παρὰ πάντα τὰ κτίσματα κατ' εἰκόνα ἐκτίσθη Θεοῦ· τοσοῦτον γὰρ ταύτη τὸ συγγενές πρὸς Θεόν, ὡς καὶ δύνασθαι συνελθεῖν αὐτῷ πρὸς μίαν ὑπόστασιν· ἵνα τιμῆσῃ τὴν σάρκα καὶ αὐτὴν τὴν θνητὴν, ὡς μὴ τὰ ὑπερήφανα πνεύματα προτιμητέα τοῦ ἀνθρώπου καὶ νομίζουσιν ἑαυτὰ καὶ νομίζεσθαι καὶ θεοποιεῖσθαι διὰ τὴν ἀσαρκίαν καὶ τὴν δοκοῦσαν ἀθανασίαν· ἵνα συνάψῃ τὰ φύσει διεστῶτα ἀνθρώπους τε καὶ Θεόν, διπλοῦς αὐτὸς τῇ φύσει μεσίτης γενόμενος. Καὶ τί δεῖ πλειῶ λέγειν; Εἰ μὴ ἐσαρκώθη ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, οὐκ ἂν ἐδείκνυτο Πατήρ ἀληθῶς ὁ Πατήρ, οὐκ ἂν ἀληθῶς Υἱός, οὐκ ἂν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προϊόν

καί καί αὐτό ἐκ τοῦ Πατρὸς· οὐκ ἄν ὁ Θεὸς ἐν οὐσίᾳ καὶ ὑποστάσειν, ἀλλ' ἐνέργειά τις μόνον ἐνθεωρουμένη τοῖς κτίσμασι, καθάπερ οἱ τε μωραθέντες ἔφησαν πάλαι σοφοὶ καὶ οἱ νῦν κατὰ τὸν Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον φρονοῦντες».

Γρηγορίου Παλαμά, Λόγος αποδεικτικός Β', 18, σ. 95: «Τοῦτο γάρ δὴ καὶ τό τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ἔν καὶ τρία τὸν Θεὸν πιστευθῆναι καὶ κοινόν αἴτιον μόνον τῶν δύο τό ἔν».

Ιω. Δαμασκηνού, Ἐκδοσις ακριβής, 9 (82), PG 94, 1120B: «Τὸ οὖν εἰς Χριστὸν βαπτισθῆναι δηλοῖ τὸ πιστεύοντας εἰς αὐτὸν βαπτίζεσθαι. Ἀδύνατον δὲ εἰς Χριστὸν πιστεῦσαι μὴ διδαχθέντας τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Χριστὸς γάρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὃν ἔχρισεν ὁ Πατὴρ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Δαυὶδ· «Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου». Καὶ Ἡσαΐας ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου· «Πνεῦμα Ἅγιον ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με». Τὴν μέντοι ἐπίκλησιν τοὺς οἰκείους μαθητὰς ὁ Κύριος διδάσκων ἔλεγε· «Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Θεοτοκίον Εἰς τό, Θεὸς Κύριος, Ἦχος δ': «Τὸ ἀπ' αἰῶνος ἀπόκρυφον, καὶ Ἀγγέλοις ἄγνωστον Μυστήριον· διὰ σοῦ Θεοτόκε, τοῖς ἐπὶ γῆς πεφανέρωται, Θεὸς ἐν ἀσυγχύτῳ, ἐνώσει σαρκούμενος, καὶ Σταυρὸν ἐκουσίως, ὑπὲρ ἡμῶν καταδεξάμενος, δι' οὗ ἀναστήσας τὸν πρωτόπλαστον, ἔσωσεν ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς ἡμῶν».

Οἱ αξιώσεις του Χριστοῦ

Μαρκ. 14,30: « καὶ ἔλεγεν· ἀββᾶ ὁ πατήρ, πάντα δυνατὰ σοι· παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τοῦτο· ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλ' εἴ τι σύ».

Γαλ. 4, 5-7: «Οτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον· ἀββᾶ ὁ πατήρ. ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ».

Ρωμ. 8, 14-16: «ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ. οὐ γὰρ ἐλάβετε Πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κρᾶζομεν· ἀββᾶ ὁ πατήρ. αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ».

Ἡ ἐκφραση «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» 88 φορές στην Καινὴ Διαθήκη με τη σημασία του Μεσσία, σύμφωνα με τον προφήτη Δανιήλ 7,13-14: «ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη. καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοί, φυλαί, γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται».

Ματθ. 25,31-34: «Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ ἐυωνύμων. τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου».

Ματθ. 24,39: «καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕως ἤλθεν ὁ κατακλυσμὸς καὶ ἦρεν ἅπαντας, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου».

Ματθ. 24,44: «διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἔτοιμοι, ὅτι ἡ ὥρα οὐ δοκεῖτε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται».

Ματθ. 26,24: «ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ· οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος».

Ιω. 12,23: «ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς λέγων· ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου».

Λουκ. 19,10: «Ἦλθε ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός».

Ψαλ. 109,1: «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου».

Ματθ. 22,41: «Συνηγμένων δὲ τῶν Φαρισαίων ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς λέγων· τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνος υἱὸς ἐστι; λέγουσιν αὐτῷ· τοῦ Δαυΐδ. λέγει αὐτοῖς· πῶς οὖν Δαυΐδ ἐν Πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ λέγων, εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου; εἰ οὖν Δαυΐδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο αὐτῷ ἀποκριθῆναι λόγον, οὐδὲ ἐτόλμησέ τις ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκέτι».

Φιλ. 2,6-: «ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσῃται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς».

Ιω. 14,15-18: «καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολάς τὰς ἐμὰς τηρήσατε, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ οὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς».

Ιω. 14,26: «ὁ δὲ παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν».

Ματθ. 28,19-20: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν».

Μαρκ. 14,30: «καὶ ἔλεγεν· ἀββᾶ ὁ πατήρ, πάντα δυνατὰ σοι· παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ' ἐμοῦ τοῦτο· ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλ' εἴ τι σὺ».

Γαλ. 4, 5-7: «Ὅτι δὲ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον· ἀββᾶ ὁ πατήρ. ὥστε οὐκέτι εἰ δούλος, ἀλλ' υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ».

Ρωμ. 8, 14-16: «ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ. οὐ γὰρ ἐλάβετε Πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐν ᾧ κρᾶζομεν· ἀββᾶ ὁ πατήρ. αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμέν τέκνα Θεοῦ».

Ἡ ἐκφραση «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» 88 φορές στην Καινή Διαθήκη με τη σημασία του Μεσσία, σύμφωνα με τον προφήτη Δανιήλ 7,13-14: «ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη. καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοί, φυλαί, γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται».

Ματθ. 25,31-34: «Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀφοριεῖ αὐτούς ἀπ' ἀλλήλων ὡσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου».

Ματθ. 24,39: «καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕως ἤλθεν ὁ κατακλυσμὸς καὶ ἦρεν ἅπαντας, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου».

Ματθ. 24,44: «διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἔτοιμοι, ὅτι ἢ ὥρα οὐ δοκεῖτε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται».

Ματθ. 26,24: «ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ· οὐαὶ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος».

Ἰω. 12,23: «ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς λέγων· ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου».

Λουκ. 19,10: «Ἦλθε ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός».

Ψαλ. 109,1: «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου».

Ματθ. 22,41: «Συνηγμένων δὲ τῶν Φαρισαίων ἐπηρώτησεν αὐτούς ὁ Ἰησοῦς λέγων· τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; τίνας υἱὸς ἐστι; λέγουσιν αὐτῷ· τοῦ Δαυΐδ. λέγει αὐτοῖς· πῶς οὖν Δαυΐδ ἐν Πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ λέγων, εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου; εἰ οὖν Δαυΐδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο αὐτῷ ἀποκριθῆναι λόγον, οὐδὲ ἐτόλμησέ τις ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκέτι».

Φιλ. 2,6-: «ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἄρπαγμόν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σῆματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερέψωσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς».

Ιω. 14,15-18: «καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολάς τὰς ἐμὰς τηρήσατε, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ οὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς».

Ιω. 14,26: «ὁ δὲ παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὃ πέμψει ὁ πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν».

Ματθ. 28,19-20: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν».

Ιω. 14,2: « ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν».

Λειτουργία Ἱεροῦ Χρυσοστόμου (ακροτελεύτια ευχή της απολύσεως): «Τὸ πλήρωμα τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν Αὐτός ὑπάρχων, Χριστέ ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ πληρώσας πᾶσαν τὴν Πατρικὴν Οἰκονομίαν, πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν».

Το πλήρωμα του νόμου και των προφητῶν:

Ματθ. 5,17-18. 2, 15. 3,15. Μαρκ. 14, 49. Λουκ. 4, 21, 22. 24, 44. Ἰω. 12, 38. 13, 18. 15,25. Ρωμ. 8, 3-4. 3,21-22. 3,31. 13,10.

Ματθ. 5,17: «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι».

Ματθ. 2,15: «καὶ ἦν ἐκεῖ ἕως τῆς τελευτῆς Ἡρώδου, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου».

Ματθ. 3,15: «ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτόν· ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρέπον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην· τότε ἀφήσιν αὐτόν».

Μαρκ. 14,49: «καθ' ἡμέραν πρὸς ὑμᾶς ἤμην ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με. ἀλλ' ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαί».

Λουκ. 4,21: «ἤρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτούς ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν».

Λουκ. 21,22: «ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὐταὶ εἰσι τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα».

Λουκ. 24,44: «εἶπε δὲ αὐτοῖς· οὗτοι οἱ λόγοι οὓς ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ἔτι ὧν σὺν ὑμῖν, ὅτι δεῖ πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέως καὶ προφήταις καὶ ψαλμοῖς περὶ ἐμοῦ».

Ιω. 12,38: «ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πληρωθῇ ὃν εἶπε· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη;».

Ιω. 13,18: «οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω· ἐγὼ οἶδα οὓς ἐξελεξάμην· ἀλλ' ἵνα ἡ γραφή πληρωθῇ, ὃ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον ἐπῆρεν ἐπ' ἐμέ τὴν πτέρναν αὐτοῦ».

Ιω. 15,25: «ἀλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν».

Ρωμ. 8,4: «ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα».

Ρωμ. 3,21-22: «Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας· οὐ γάρ ἐστι διαστολή».

Ρωμ. 3,31: «νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; μὴ γένοιτο, ἀλλὰ νόμον ἰστώμεν».

Ρωμ. 13,10: «ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται· πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη».

Εφ. 1, 10: «ανακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς»

Πρβλ. Κολ. 1, 15-20: «Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι εἴτε κυριότητες εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται· καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος, τῆς ἐκκλησίας· ὃς ἐστὶν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων, ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς».

Εφ. 1, 4-5: «καθὼς καὶ ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ, ἐν ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ,».

Ιω. 5, 22: ὁ Θεὸς Πατὴρ «τὴν κρίσιν πάσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ».

Πράξ. 17, 31: «ἔστησεν ἡμέραν ἐν ἣ ἡμέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ ἐν ἀνδρὶ ὠρίσει, πίστιν παρασχὼν πάσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν».

Κολ. 1,18· 24: «καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος, τῆς ἐκκλησίας», «ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ ἐκκλησία».

Εφ. 1,23: «καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῆ ἐκκλησία, ἣτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου».

Μεγάλου Αθανασίου, Κατὰ Αρειανῶν 1, 33: «Λέγοντες μὲν γὰρ ἐκεῖνοι τὸν Θεὸν ἀγένητον, ἐκ τῶν γενομένων ἔργων αὐτὸν, καθάπερ εἴρηται, ποιητὴν μόνον καὶ δημιουργὸν λέγουσι, νομίζοντες, ὅτι καὶ τὸν Λόγον ποίημα ἐκ τούτου σημαίνει δύναται κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν· ὁ δὲ τὸν Θεὸν Πατέρα λέγων, ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτον σημαίνει, οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι, Υἱοῦ ὄντος, ἐξ ἀνάγκης διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ γενητὰ πάντα ἐκτίσθη. Καὶ οὗτοι μὲν ἀγένητον λέγοντες, μόνον ἐκ τῶν ἔργων σημαίνουσιν αὐτόν, καὶ οὐκ ἴσασι καὶ αὐτοὶ τὸν Υἱὸν, ὡς περ Ἕλληνες· ὁ δὲ Πατέρα λέγων τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ Λόγου σημαίνει τοῦτον. Εἰδὼς δὲ τὸν Λόγον, οἶδεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα, καὶ καταλαμβάνει ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονεν».

Μεγάλου Αθανασίου, Κατά Αρειανών 2, 2: «Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστιν Υἱὸς, λεγέσθω καὶ ποιήμα· πάντα τε τὰ ἐπὶ τῶν ποιημάτων κατηγορεῖσθω καὶ ἐπ' αὐτοῦ· καὶ μόνος μὴ λεγέσθω Υἱός· μὴ Λόγος, μὴ Σοφία· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς μὴ λεγέσθω Πατὴρ, ἀλλὰ μόνον δημιουργὸς καὶ κτίστης τῶν γινομένων ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ ἔστω ἢ μὲν κτίσις, εἰκὼν καὶ χαρακτήρ τῆς δημιουργικῆς βουλήσεως αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ κατ' ἐκείνους μὴ ἔστω γεννητικῆς φύσεως· ὥστε τῆς ἰδίας οὐσίας αὐτοῦ μὴ εἶναι Λόγον, μὴ Σοφίαν, μηδ' ὄλως εἰκόνα. Εἰ γὰρ μὴ ἔστιν Υἱὸς, οὐδὲ εἰκὼν. Μὴ ὄντος δὲ Υἱοῦ, πῶς ἄρα τὸν Θεὸν κτίστην εἶναι λέγετε, εἴ γε διὰ Λόγου καὶ ἐν Σοφίᾳ πάντα τὰ γινόμενα γίνεται, χωρὶς τε τούτου οὐκ ἂν τι γένοιτο, οὐκ ἔχει δὲ καθ' ὑμᾶς ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα ποιεῖ; Εἰ δὲ μὴ καρπογόνος ἐστὶν αὐτὴ ἡ θεία οὐσία, ἀλλ' ἔρημος, κατ' αὐτοὺς, ὡς φῶς μὴ φωτίζον, καὶ πηγὴ ξηρὰ, πῶς δημιουργικὴν ἐνέργειαν ἔχειν αὐτὸν λέγοντες οὐκ αἰσχύνονται; Καὶ ἀναιροῦντες δὲ τὸ κατὰ φύσιν, πῶς τὸ κατὰ βούλησιν προηγεῖσθαι θέλοντες οὐκ ἐρυθριῶσιν; Εἰ δὲ τὰ ἐκτὸς καὶ οὐκ ὄντα πρότερον, βουλόμενος δὲ αὐτὰ εἶναι, δημιουργεῖ, καὶ γίνεται τούτων ποιητής· πολλῶν πρότερον εἴη ἂν πατὴρ γεννήματος ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας. Εἰ γὰρ τὸ βούλεσθαι περὶ τῶν μὴ ὄντων διδοῶσι τῷ Θεῷ, διὰ τί μὴ τὸ ὑπερκείμενον τῆς βουλήσεως οὐκ ἐπιγινώσκουσι τοῦ Θεοῦ; Ὑπερ ἀναβέβηκε δὲ τῆς βουλήσεως τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι αὐτὸν πατέρα τοῦ ἰδίου Λόγου».

Μεγάλου Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν 3, 31 PG 26, 456BC: «Ἀρκεῖ γὰρ καὶ μόνον ἀκούοντας ἡμᾶς περὶ τοῦ Λόγου εἰδέναί καὶ νοεῖν, ὅτι ὁ μὴ ἐκ βουλήσεως ὑπάρχων Θεὸς οὐ βουλήσει, ἀλλὰ φύσει τὸν ἴδιον ἔχει Λόγον... ὁ δὲ Υἱὸς οὐ θελήματός ἐστι δημιουργήμα ἐπιγεγονώς, καθάπερ ἢ κτίσις, ἀλλὰ φύσει τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα».

Μεγάλου Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν 2, 2 PG 26, 149C: «Ὑπερ ἀναβέβηκε δὲ τῆς βουλήσεως τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι αὐτὸν πατέρα τοῦ ἰδίου Λόγου».

Μεγάλου Ἀθανασίου Κατὰ Ἀρειανῶν 3, 61 PG 26, 452C: «Εἰ δὲ Λόγος τῶν μὲν κτισμάτων ἐστὶ δημιουργός, αὐτὸς δὲ συνυπάρχει τῷ Πατρί. Πῶς δύναται τοῦ αἰδίου ὄντος, ὡς μὴ ὄντος, προηγεῖσθαι τὸ βουλευέσθαι; Εἰ γὰρ προηγεῖται ἢ βουλή, πῶς δι' αὐτοῦ τὰ πάντα;».

Μεγάλου Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν 1, 9 PG 26, 28CD-29A: «Υἱὸς ἀληθινὸς φύσει καὶ γνήσιος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, Σοφία μονογενὴς καὶ Λόγος ἀληθινὸς καὶ μόνος τοῦ Θεοῦ οὗτός ἐστιν. οὐκ ἔστι κτίσμα οὔτε ποιήμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γέννημα. Διὸ ὁ Θεὸς ἐστὶν ἀληθινός, ἀληθινοῦ Πατρὸς ὁμοούσιος ὑπάρχων».

Μεγάλου Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν 1, 29 PG 26 73A: «τὰ μὲν ποιήματα, ὅτε ἠθέλησεν, ἐδημιουργήθη διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ».

Μεγάλου Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν 3, 9 PG 26, 340B: «Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπέστη διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ πολλὴν ἔχει τῆ φύσει τὴν διάστασιν. αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ φύσει καὶ ἀληθινὸν γέννημα».

Μεγάλου Ἀθανασίου, Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου 54 PG 25, 192AB: «Αὐτὸς γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν. καὶ αὐτὸς ἐφάνερωσεν ἑαυτὸν διὰ σώματος, ἵνα ἡμεῖς τοῦ ἀοράτου Πατρὸς ἐννοίαν λάβωμεν καὶ αὐτὸς ὑπέμεινε τὴν παρ' ἀνθρώπων ὕβριν, ἵνα ἡμεῖς ἀθανασίαν κληρονομήσωμεν».

Μεγάλου Ἀθανασίου, Κατὰ Ἀρειανῶν 2, 70 PG 26, 296B: «Διὰ τοῦτο γὰρ τοιαύτη γέγονε ἡ συναφή, ἵνα τῷ κατὰ φύσιν τῆς θεότητος συνάψῃ τὸν φύσει ἄνθρωπον, καὶ βεβαία γένηται ἡ σωτηρία καὶ ἡ θεοποίησις αὐτοῦ».

Μεγάλου Αθανασίου, Κατά Αρειανών 3, 61-62, PG 26, 452-453: «Εἰ δὲ ὁ Λόγος τῶν μὲν κτισμάτων ἐστὶ δημιουργὸς, αὐτὸς δὲ συνυπάρχει τῷ Πατρὶ· πῶς δύναται τοῦ αἰδίου ὄντος, ὡς μὴ ὄντος, προηγεῖσθαι τὸ βουλευέσθαι; Εἰ γὰρ προηγεῖται βουλή, πῶς δι' αὐτοῦ τὰ πάντα; Μᾶλλον γὰρ εἰς τῶν πάντων ἐστὶ βουλήσει καὶ αὐτὸς ἀποκηθεὶς Υἱὸς, ὡς περ καὶ ἡμεῖς Λόγῳ ἀληθείας γεγόναμεν υἱοί· καὶ λοιπὸν ἡμᾶς ἀνάγκη ζητεῖν, ὡς περ εἴρηται, ἄλλον Λόγον, δι' οὗ καὶ οὗτος γέγονε, καὶ ἀπεκυήθη μετὰ πάντων, ὧν ἠθέλησεν ὁ Θεός. Εἰ μὲν οὖν ἐστὶν ἕτερος τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἔστω καὶ οὗτος Λόγῳ γεγονώς· εἰ δὲ μὴ ἐστὶν ἄλλος (οὐκ ἔστι γὰρ), ἀλλὰ πάντα δι' αὐτοῦ γέγονεν, ἅπερ ὁ Πατὴρ βεβούληται· πῶς οὐ δείκνυται τούτων πολυκέφαλος πανουργία; Ὅτι καταισχυθέντες ἐπὶ τῷ λέγειν ποίημα καὶ κτίσμα, καὶ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἄλλως πάλιν κτίσμα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι, βούλησιν προβαλλόμενοι καὶ λέγοντες· Εἰ μὴ βουλήσει γέγονεν, οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ μὴ θέλων ἔσχεν ὁ Θεὸς Υἱόν. Καὶ τίς ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπιβαλὼν αὐτῷ, πονηρότατος, καὶ πάντα πρὸς τὴν αἴρεσιν ἑαυτῶν ἔλκοντες; Τὸ μὲν γὰρ ἀντικείμενον τῇ βουλήσει ἐωράκασι· τὸ δὲ μεῖζον καὶ ὑπερκείμενον οὐκ ἐθεώρησαν. Ὅσπερ γὰρ ἀντίκειται τῇ βουλήσει τὸ παρὰ γνώμην, οὕτως ὑπέρεκειται καὶ προηγεῖται τοῦ βουλευέσθαι τὸ κατὰ φύσιν».

Μεγάλου Αθανασίου, Κατά Αρειανών 3, 66-67, PG 26, 461-464: «Ἄρ' οὖν ἐπεὶ φύσει καὶ μὴ ἐκ βουλήσεως ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἤδη καὶ ἀθέλητός ἐστι τῷ Πατρὶ, καὶ μὴ βουλομένου τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱός; Οὐ μνοῦν· ἀλλὰ καὶ θελόμενός ἐστιν ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ, ὡς αὐτὸς φησιν, Ὁ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ. Ὡς γὰρ τὸ εἶναι ἀγαθὸς οὐκ ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο, οὐ μὴν ἀβουλήτως καὶ ἀθελήτως ἐστὶν ἀγαθός· ὁ γὰρ ἐστὶ, τοῦτο καὶ θελητόν ἐστιν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὸ εἶναι τὸν Υἱόν, εἰ καὶ μὴ ἐκ βουλήσεως ἤρξατο, ἀλλ' οὐκ ἀθέλητον, οὐδὲ παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτῷ. Ὅσπερ γὰρ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἐστὶ θελητής, οὕτω καὶ ὁ Υἱός, ἴδιος ὧν αὐτοῦ τῆς οὐσίας, οὐκ ἀθέλητός ἐστιν αὐτῷ. Θελέσθω καὶ φιλείσθω τοίνυν ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς· καὶ οὕτω τὸ θέλειν καὶ τὸ μὴ ἀβούλητον τοῦ Θεοῦ τις εὐσεβῶς λογιζέσθω. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς τῇ θελήσει ἢ θέλεται παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταύτη καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ, καὶ θέλει, καὶ τιμᾷ τὸν Πατέρα· καὶ ἔν ἐστι θέλημα τὸ ἐκ Πατρὸς ἐν Υἱῷ, ὡς καὶ ἐκ τούτου θεωρεῖσθαι τὸν Υἱόν ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν τῷ Υἱῷ. Μὴ μέντοι κατὰ Οὐαλεντίνου προηγουμένην τις βούλησιν ἐπεισαγέτω· μηδὲ μέσον τις ἑαυτὸν ὠθεῖτω τοῦ μόνου Πατρὸς πρὸς τὸν μόνον Λόγον, προφάσει τοῦ βουλευέσθαι. Μαίνοιτο γὰρ ἂν τις μεταξὺ τιθεὶς Πατρός καὶ Υἱοῦ βούλησιν καὶ σκέψιν. Καὶ γὰρ ἕτερόν ἐστι λέγειν, βουλήσει γέγονεν, ἕτερον δὲ, ὅτι ἴδιον ὄντα φύσει τὸν Υἱόν αὐτοῦ ἀγαπᾷ καὶ θέλει αὐτόν. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, Ἐκ βουλήσεως γέγονε, πρῶτον μὲν τὸ μὴ εἶναι ποτε τοῦτον σημαίνει· ἔπειτα δὲ, καὶ τὴν ἐπ' ἄμφω ροπήν ἔχει, καθάπερ εἴρηται· ὡς τε δύνασθαι τινα νοεῖν, ὅτι ἠδύνατο καὶ μὴ βούλεσθαι τὸν Υἱόν. Ἐπὶ Υἱοῦ δὲ λέγειν, ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι, δυσσεβές ἐστὶ καὶ φθάνον εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν τὸ τόλμημα· εἶγε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἠδύνατο μὴ εἶναι. Ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ ἐλέγετο, ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι ἀγαθὸς ὁ Πατὴρ. Ἄλλ' ὡς περ ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ Πατὴρ· τὸ δὲ λέγειν, Ὁ Πατὴρ θέλει τὸν Υἱόν, καὶ, Ὁ Λόγος θέλει τὸν Πατέρα, οὐ βούλησιν προηγουμένην δείκνυσιν, ἀλλὰ φύσεως γνησιότητα, καὶ οὐσίας ιδιότητα καὶ ὁμοίωσιν γνωρίζει. Ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπαυγάματος ἂν τις εἴποι καὶ τοῦ φωτός, ὅτι τὸ ἀπαύγασμα οὐκ ἔχει μὲν βούλησιν προηγουμένην ἐν τῷ φωτί· ἐστὶ δὲ φύσει αὐτοῦ γέννημα θελόμενον παρὰ τοῦ φωτός τοῦ καὶ γεννήσαντος αὐτὸ, οὐκ ἐν σκέψει βουλήσεως, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὀρθῶς ἂν τις εἴποι, ὅτι ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν Υἱόν, καὶ ὁ Υἱὸς ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν Πατέρα. Οὐκοῦν μὴ λεγέσθω θελήματος δημιούργημα ὁ Υἱός, μηδὲ τὰ Οὐαλεντίνου ἐπεισαγέσθω τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ βουλή ζωσα, καὶ ἀληθῶς φύσει γέννημα, ὡς τοῦ φωτός τὸ ἀπαύγασμα».

Θεοφίλου Ἀντιοχείας, Πρὸς Αὐτόλυκον, Β', 22: «Ὁ μὲν θεὸς καὶ πατὴρ τῶν ὄλων ἀχώρητός ἐστιν καὶ ἐν τόπῳ οὐχ εὐρίσκειται...Ὁ δὲ λόγος αὐτοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα πεποιήκεν, δύναμις ὧν καὶ σοφία αὐτοῦ, ἀναλαμβάνων τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς καὶ κυρίου τῶν ὄλων, οὗτος παρεγίνετο εἰς τὸν παράδεισον ἐν προσώπῳ τοῦ θεοῦ καὶ ὠμίλει τῷ Ἀδάμ».

Μεγάλου Βασιλείου, Έπιστολή 236 Άμφιλοχίω Έπισκόπω, PG 32, 884C: «Οί δέ ταυτόν λέγοντες ούσίαν και ύπόστασιν ανάγκάζονται πρόσωπα (με τη σαββελιανική έννοια του προσωπείου) μόνον όμολογεΐν διάφορα, και έν τῷ περιστάσθαι λέγειν τρεΐς ύποστάσεις, εύρίσκονται μή φεύγοντες τό τοῦ Σαβελλίου κακόν, ός και αύτός πολλαχοῦ συγγέων τήν έννοιαν έπιχειρεΐ διαιρεΐν τά πρόσωπα, τήν αύτήν ύπόστασιν λέγων πρός τήν έκάστοτε παρεμπίπτουσαν χρεΐαν μετασηματίζεσθαι».

Μεγάλου Βασιλείου, Έπιστολή 236 Άμφιλοχίω Έπισκόπω, PG 32, 884A) «Ούσία δέ και ύπόστασις ταύτην έχει τήν διαφοράν ήν έχει τό κοινόν πρός τό καθ' έκαστον, οΐον ώς έχει τό ζῶον πρός τόν δεΐνα άνθρωπον. Διά τοῦτο ούσίαν μέν μίαν επί τής θεότητος όμολογοῦμεν, ώστε τόν τοῦ εΐναι λόγον μή διαφόρως αποδιδόναι· ύπόστασιν δέ ιδιάζουσιν, ίν' ασύγχυτος ήμΐν και τετρανωμένη ή περί Πατρός και Υίου και Αγίου Πνεύματος έννοια ένυπάρχη».

Μεγάλου Βασιλείου, Έπιστολή 210 Πρός τούς λογιωτάτους τής Νεοκαισαρείας, PG 32, 776 B-C: «Εὔ γάρ ειδέναι χρή ότι ώσπερ ό τό κοινόν τής ούσίας μή όμολογῶν εις πολυθεΐαν έκπίπτει, οὔτως ό τό ιδιάζον τῶν ύποστάσεων μή διδούς εις τόν Ιουδαΐσμόν ύποφέρεται».

Μεγάλου Βασιλείου, Έπιστολή 38,1 Γρηγορίω άδελφῶ περί διαφορᾶς ούσίας και ύποστάσεως, PG 32, 325: «Επειδή πολλοί τό κοινόν τής ούσίας επί τῶν μυστικῶν δογμάτων μή διακρίνοντες από τοῦ τῶν ύποστάσεων λόγου ταΐς αύταΐς συνεμπίπτουσιν ύπονοΐαις, και οΐονται διαφέ ρειν μηδέν ούσίαν ή ύπόστασιν λέγειν (όθεν και ήρεσέ τισι τῶν άνεξετάστως τά τοιαῦτα προσδεχομένων, ώσπερ μίαν ούσίαν, οὔτω και μίαν ύπόστασιν λέγειν, και τό έμπαλιν οί τας τρεΐς ύποστάσεις παραδεχόμενοι και τήν τῶν ούσιῶν διαΐρεσιν κατά τόν ΐσον άριθμόν εκ τής όμολογίας ταύτης δογματίζεΐν οΐονται δεΐν), διά τοῦτο, ώς αν μή και σύ τά όμοια πάθεις, ύπόμνημά σοι διά βραχέων τόν περι τούτου λόγον έποιησάμην».

Μεγάλου Βασιλείου, Έπιστολή 38, Γρηγορίω άδελφῶ περί διαφορᾶς ούσίας και ύποστάσεως, PG 32, 325BC-328A: «Πάντων τῶν όνομάτων τά μέν επί πλειόνων και τῷ άριθμῶ διαφερόντων λεγόμενα πραγμάτων καθολικωτέραν τινά τήν σημασίαν έχει, οΐον άνθρωπος. Ο γάρ τοῦτο ειπών, τήν κοινήν φύσιν διά τοῦ όνόματος δείξας, οὔ περιέγραψε τῇ φωνῇ τόν τινά άνθρωπον, τόν ιδίως διά τοῦ όνόματος γνωριζόμενον. Οὔ γάρ μάλλον Πέτρος άνθρωπος έστιν, ή και Άνδρέας, και Ιωάννης, και Ιάκωβος. Η οὔν κοινότης τοῦ σημαιομένου, όμοίως επί πάντα τούς υπό τό αύτό όνομα τεταγμένους χωροῦσα, χρεΐαν έχει τής ύποδιαστολής, δι' ής οὔ τόν καθόλου άνθρωπον, αλλά τόν Πέτρον ή τόν Ιωάννην έπιγνωσόμεθα. Τά δέ τῶν όνομάτων ιδικωτέραν έχει τήν ένδειξιν, δ' ής οὔχ ή κοινότης τής φύσεως ένθεωρεΐται τῷ σημαιομένῳ, αλλά πράγματος τινός περιγραφή, μηδεμίαν έχουσα πρός τό όμογενές, κατά τό ιδιάζον, τήν κοινωνίαν, οΐον Παῦλος, ή ό Τιμόθεος. Ουκέτι γάρ ή τοιαύτη φωνή επί τό κοινόν τής φύσεως φέρεται, αλλά χωρίσασα τής περιληπτικῆς σημασίας, περιγεγραμμένων τινῶν πραγμάτων έμφασιν διά τῶν όνομάτων παρίστησι. Όταν οὔν δύο ή και πλειόνων κατά τό αύτό όντων, οΐον Παύλου και Σιλουανοῦ και Τιμοθέου, περί τής ούσίας τῶν ανθρώπων ζητήται λόγος· οὔκ άλλον τις αποδώσει τής ούσίας επί τοῦ Παύλου λόγον, έτερον δέ επί τοῦ Σιλουανοῦ, και άλλον επί τοῦ Τιμοθέου· αλλά δι' ὧν αν λόγων ή ούσία τοῦ Παύλου δειχθῆ, οὔτοι και τοΐς άλλοις εφαρμόσουσι· και εισιν άλλήλοις όμοούσιοι, οί τῷ αύτῷ λόγω τής ούσίας ύπογραφόμενοι. Επειδάν δέ τις, τό κοινόν μαθών, επί τά ιδιάζοντα τρέψη τήν θεωρίαν, δι' ὧν χωρίζεται τό έτερον τοῦ έτέρου, ουκέτι ό έκάστου γνωριστικός λόγος τῷ περί τοῦ άλλου διά πάντων συνενεχθήσεται, καν έν τισι εύρεθῆ τό κοινόν έχων. Τοῦτο τοίνυν φαμέν τό ιδίων λεγόμενον τῷ τής ύποστάσεως δηλοῦσθαι ρήματι».

Μεγάλου Βασιλείου, Έπιστολή 38,4, Γρηγορίω άδελφῶ περί διαφορᾶς ούσίας και ύποστάσεως, PG 32, 329-332: «Εκ γάρ τοῦ Πατρός ό Υίος δι' οὔ τά πάντα, ὦ πάντοτε τό Πνεῦμα τό Άγιον άχωρίστως συνεπινοεΐται. Οὔ γάρ έστιν έν περινοΐα τοῦ Υίου γενέσθαι μή

προκαταυγασθέντα τῷ Πνεύματι. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀφ' οὗ πᾶσα ἐπὶ τὴν κτίσιν ἢ τῶν ἀγαθῶν χορηγία πηγάζει, τοῦ Υἱοῦ μὲν ἤρτηται ᾧ ἀδιαστάτως συγκαταλαμβάνεται, τῆς δὲ τοῦ Πατρὸς αἰτίας ἐξημμένον ἔχει τὸ εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται, τοῦτο γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ιδιότητος σημείου ἔχει, τὸ μετὰ τὸν Υἱὸν καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι. Ὁ δὲ Υἱὸς ὁ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ καὶ μεθ' ἑαυτοῦ γνωρίζων, μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμψας, οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ἢ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς εἰρημένους σημείοις μόνος γνωρίζεται. Ὁ δὲ ἐπὶ πάντων Θεὸς ἐξαιρέτον τι γνώρισμα τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως τὸ Πατὴρ εἶναι καὶ ἐκ μηδεμιᾶς αἰτίας ὑποστῆναι μόνος ἔχει, καὶ διὰ τούτου πάλιν τοῦ σημείου καὶ αὐτὸς ἰδιαζόντως ἐπιγινώσκειται. Τούτου ἕνεκεν ἐν τῇ τῆς οὐσίας κοινότητι ἀσύμβατά φαμεν εἶναι καὶ ἀκοινωνήτα τὰ ἐπιθεωρούμενα τῇ Τριάδι γνωρίσματα δι' ὧν ἡ ιδιότης παρίσταται τῶν ἐν τῇ πίστει παραδεδομένων προσώπων, ἐκάστου τοῖς ἰδίοις γνωρίσμασι διακεκριμένως καταλαμβανόμενου, ὥστε διὰ τῶν εἰρημένων σημείων τὸ κεχωρισμένον τῶν ὑποστάσεων ἐξευρεθῆναι· κατὰ δὲ τὸ ἄπειρον καὶ ἀκατάληπτον καὶ τὸ ἀκτίστως εἶναι καὶ μηδενὶ τόπῳ περιελθῆναι καὶ πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις μηδεμίαν εἶναι παραλλαγὴν ἐν τῇ ζωοποιῷ φύσει (ἐπὶ Πατρὸς λέγω καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος Ἁγίου), ἀλλὰ τινα συνεχῆ καὶ ἀδιάσπαστον κοινωνίαν ἐν αὐτοῖς θεωρεῖσθαι. Καὶ δι' ὧν ἂν τις νοημάτων τὸ μεγαλεῖον ἐνόησεν τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ Τριάδι πιστευομένων κατανοήσῃ, διὰ τῶν αὐτῶν προσελεύσεται ἀπαραλλάκτως ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος Ἁγίου τὴν δόξαν βλέπων, ἐν οὐδενὶ διαλείμματι μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος τῆς διανοίας κενεμβατούσης. Διότι οὐδὲν ἐστὶ τὸ διὰ μέσου τούτων παρεννεύμενον οὔτε πρᾶγμα ὑφεστῶς ἄλλο τι παρὰ τὴν θεϊὰν φύσιν, ὡς καταμερίζειν αὐτὴν πρὸς ἑαυτὴν διὰ τῆς τοῦ ἄλλοτρίου παρεμπτώσεως δύνασθαι, οὔτε διαστήματός τινος ἀνυποστάτου κενότης ἦτις κεχρημένη ποιεῖ τῆς θεϊᾶς οὐσίας τὴν πρὸς ἑαυτὴν ἁρμονίαν, τῇ παρενθήκῃ τοῦ κενοῦ τὸ συνεχὲς διαστέλλουσα. Ἄλλ' ὁ τὸν Πατέρα νοήσας αὐτὸν τε ἐφ' ἑαυτοῦ ἐνόησε καὶ τὸν Υἱὸν τῇ διανοίᾳ συμπαρεδέξατο. Ὁ δὲ τοῦτον λαβὼν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἀπεμέρισεν, ἀλλ' ἀκολούθως μὲν κατὰ τὴν τάξιν, συνημμένως δὲ κατὰ τὴν φύσιν, τῶν τριῶν κατὰ ταῦτον συγκεκραμένην ἐν ἑαυτῷ τὴν πίστιν ἀνετυπώσατο... Οὐ γὰρ ἔστιν ἐπινοῆσαι τομὴν ἢ διαίρεσιν κατ' οὐδένα τρόπον, ὡς ἡ Υἱὸν χωρὶς Πατρὸς νοηθῆναι ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ διαζευχθῆναι, ἀλλὰ τις ἄρρητος καὶ ἀκατανόητος ἐν τούτοις καταλαμβάνεται καὶ ἡ κοινωνία καὶ ἡ διάκρισις, οὔτε τῆς τῶν ὑποστάσεων διαφορᾶς τὸ τῆς φύσεως συνεχὲς διασπώσης οὔτε τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν κοινότητος τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων ἀναχεούσης».

Γρηγορίου Θεολόγου, Εἰρηνικός γ', PG 35, 1160C: «Τριάδα τελείαν ἐκ τελείων τριῶν, μονάδος μὲν κινηθείσης διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης (ὑπὲρ γὰρ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος), ἐξ ὧν τὰ σώματα, Τριάδος δὲ ὀρισθείσης διὰ τὸ τέλειον, πρώτη γὰρ ὑπερβαίνει δυάδος σύνθεσιν, ἵνα μὴ στενὴ μένη ἡ θεότης, μήτε εἰς ἄπειρον χέηται».

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΛΑ 10, Θεολογικός 5^{ος}, PG 36, 144: «Τί οὖν; θεὸς τὸ πνεῦμα; πάνυ γε. τί οὖν, ὁμοούσιον; εἴπερ 10 θεός. δὸς οὖν μοί, φησιν, ἐκ τοῦ αὐτοῦ τὸ μὲν υἱόν, τὸ δὲ οὐχ υἱόν, εἶτα ὁμοούσια, καὶ δέχομαι θεὸν καὶ θεόν. δός μοι καὶ σὺ θεὸν ἄλλον, καὶ φύσιν θεοῦ, καὶ δώσω σοι τὴν αὐτὴν τριάδα μετὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων».

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΛΑ 26, Θεολογικός 5^{ος}, PG 36, 161: «Τούτῳ τὸ τῆς θεολογίας εἰκάζειν ἔχω, πλὴν ὅσον ἐκ τῶν ἐναντίων. ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐκ τῶν ὑφαιρέσεων ἢ μετάθεσις· ἐνταῦθα δὲ διὰ τῶν προσθηκῶν ἢ τελείωσις. ἔχει γὰρ οὕτως. ἐκήρυσσε φανερώς ἡ παλαιὰ τὸν πατέρα, τὸν υἱὸν ἀμυδρότερον. ἐφάνέρωσεν ἡ καινὴ τὸν υἱόν, ὑπέδειξε τοῦ πνεύματος τὴν θεότητα. ἐμπολι τεύεται νῦν τὸ πνεῦμα, σαφεστέραν ἡμῖν παρέχον τὴν ἑαυτοῦ δῆλωσιν. οὐ γὰρ ἦν ἀσφαλές, μήπω τῆς τοῦ πατρὸς θεότητος ὁμολογηθείσης, τὸν υἱὸν ἐκδήλωσιν κηρύττεσθαι· μηδὲ τῆς τοῦ υἱοῦ παραδεχθείσης, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵν' εἴπω τι καὶ τολμηρότερον, ἐπιφορτίζεσθαι».

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΛΑ 30, Θεολογικός 5^{ος}, PG 36, 168-169: «ἴσον γὰρ εἰς ἀσέβειαν, καὶ Σαβελλίως συνάψαι, καὶ Ἀρειανῶς διαστῆσαι, τὸ μὲν τῷ προσώπῳ, τὸ δὲ ταῖς φύσεσιν».

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΛΑ 32, Θεολογικός 5^{ος}, PG 36, 169-172: «Πάλιν ἥλιον ἐνεθυμήθην, καὶ ἀκτῖνα, καὶ φῶς. ἀλλὰ κἀνταῦθα δέος, πρῶτον μὲν μὴ σύνθεσις τις ἐπινοῆται τῆς ἀσυνθέτου φύσεως, ὡσπερ ἡλίου καὶ τῶν ἐν ἡλίῳ· δεύτερον δὲ μὴ τὸν πατέρα μὲν οὐσιῶ σωμεν, τᾶλλα δὲ μὴ ὑποστήσωμεν, ἀλλὰ δυνάμεις θεοῦ ποιήσωμεν ἐνυπαρχούσας, οὐχ ὑφεστώσας. οὔτε γὰρ ἀκτῖς, οὔτε φῶς, ἄλλος ἥλιος, ἀλλ' ἠλιακαὶ τινες ἀπόρροιαί, καὶ ποιότητες οὐσιώδεις. καὶ ἅμα τὸ εἶναι καὶ τὸ μὴ εἶναι τῷ θεῷ δῶμεν ἐν τούτοις, ὅσον ἐκ τοῦ ὑποδείγματος, ὃ καὶ τῶν εἰρημένων ἀτοπώτερον».

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος Κ, 6, Περί δόγματος καὶ καταστάσεως επισκόπων, PG 35, 1073: «Μεσότητα δὲ ὅταν εἶπω, τὴν ἀλήθειαν λέγω, πρὸς ἣν βλέπειν καλῶς ἔχομεν μόνην· καὶ τὴν φαύλην συναίρεσιν παραιτούμενοι, καὶ τὴν ἀτοπωτέραν διαίρεσιν· ὡς μήτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναιρεθέντα τὸν λόγον, δέει πολυθεΐας, ψιλὰ ἡμῖν καταλιπεῖν τὰ ὀνόματα, τὸν αὐτὸν Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὑπολαμβάνουσι, καὶ μὴ μᾶλλον ἐν τὰ πάντα, ἢ μηδὲν ἕκαστον εἶναι ὀριζομένους (φεύγοι γὰρ ἂν εἶναι ἅπερ ἐστίν, εἰς ἄλληλα μεταχωροῦντα καὶ μεταβαίνοντα)· μήτε εἰς τρεῖς ἢ ξένας καὶ ἀνομοίους οὐσίας καὶ ἀπερὴρηγμένους διαιρεθέντα, κατὰ τὴν Ἀρείου καλῶς ὀνομασθεῖσαν μανίαν, ἢ ἀνάρχους καὶ ἀτάκτους, καὶ οἷον εἰπεῖν, ἀντιθέους· τῷ μὲν εἰς Ἰουδαϊκὴν σμικρολογίαν κατακλεισθῆναι, μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράφοντας· τῷ δὲ εἰς ἐναντίον μὲν, κακὸν δὲ ἴσον πεσεῖν, τρεῖς ἀρχὰς ὑποτιθεμένους, καὶ τρεῖς Θεοὺς, ὃ τῶν προειρημένων ἀτοπώτερον· δέον μήτε οὕτως εἶναί τινας φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν (τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν ἀπεξενωμένου καὶ ἀπηλλοτριωμένου μετὰ τῆς κτίσεως;)· μήθ' οὕτω φιλοχρίστους, ὡς μήτε τοῦτο φυλάττειν, τὸ εἶναι Υἱόν (τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη Υἱός, μὴ πρὸς αἵτιον ἀναφερόμενος τὸν Πατέρα;)· μήτε τῷ Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς κατασμικρύνειν ἀξίωμα, τῆς ὡς Πατρὶ καὶ γεννήτορι· μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀν' αξίων ἀρχή, μὴ θεότητος ὧν αἴτιος τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης. Ἐπειδὴ χρὴ καὶ τὸν ἕνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν, εἴτ' οὖν τρία πρόσωπα, καὶ ἕκαστην μετὰ τῆς ιδιότητος».

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΚΘ', 2, Θεολογικός 3^{ος}, PG 36, 76: «Τρεῖς αἱ ἀνωτάτω δόξαι περὶ θεοῦ, ἀναρχία, καὶ πολυαρχία, καὶ μοναρχία. αἱ μὲν οὖν δύο παισὶν Ἑλλήνων ἐπαίχθησαν, καὶ παιζέσθωσαν. τό τε γὰρ ἀναρχὸν ἄτακτον· τό τε πολυαρχὸν στασιώδες, καὶ οὕτως ἀναρχὸν, καὶ οὕτως ἄτακτον. εἰς ταῦτον γὰρ ἀμφότερα φέρει, τὴν ἀταξίαν, ἢ δὲ εἰς λύσιν· ἀταξία γὰρ μελέτη λύσεως. ἡμῖν δὲ μοναρχία τὸ τιμώμενον· μοναρχία δέ, οὐχ ἦν ἐν περιγράφει πρόσωπον· ἔστι γὰρ καὶ τὸ ἐν στασιάζον πρὸς ἑαυτὸ πολλὰ καθίστασθαι· ἀλλ' ἦν φύσεως ὁμοτιμία συνίστησι, καὶ γνώμη σύμπνοια, καὶ ταυτότης κινήσεως, καὶ πρὸς τὸ ἐν τῶν ἐξ αὐτοῦ σύννευσις, ὅπερ ἀμήχανον ἐπὶ τῆς γεννητῆς φύσεως, ὥστε κἂν ἀριθμῶ διαφέρη, τῇ γε οὐσίᾳ μὴ τέμνεσθαι. διὰ τοῦτο μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινήθησα, μέχρι τριάδος ἔστη. καὶ τοῦτό ἐστιν ἡμῖν ὁ πατήρ, καὶ ὁ υἱός, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα· ὁ μὲν γεννήτωρ καὶ προβολεύς, λέγων δὲ ἀπαθῶς, καὶ ἀχρόνως, καὶ ἀσωμάτως· τῶν δέ, τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα, ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν τις ταῦτα καλέσειεν, ἀφελῶν πάντη τῶν ὀρωμένων. οὐ γὰρ δὴ ὑπέρχουσιν ἀγαθότητος εἰπεῖν θαρρήσομεν, ὃ τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσοφῆσαντων εἰπεῖν τις ἐτόλμησεν, οἷον κρατὴρ τις ὑπερερρῆ, σαφῶς οὕτωςι λέγων, ἐν οἷς περὶ πρώτου αἰτίου καὶ δευτέρου φιλοσοφεῖ· μή ποτε ἀκούσιον τὴν γέννησιν εἰσαγάγωμεν, καὶ οἷον περίπτωμά τι φυσικὸν καὶ δυσκάθεκτον, ἥκιστα ταῖς περὶ θεότητος ὑπονοίαις πρέπον. διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὄρων ἰστάμενοι τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν, καὶ τὸ γεννητόν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὡς πού φησιν αὐτὸς ὁ θεὸς καὶ λόγος».

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΚΘ', 16, Θεολογικός 3^{ος}, PG 36, 93-96: «Ο πατήρ, φησιν, ούσίας, ἢ ἐνεργείας ὄνομα; ὡς ἀμφοτέρωθεν ἡμᾶς δήσοντες, –εἰ μὲν ούσίας φήσομεν, συνθησομένους ἕτεροούσιον εἶναι τὸν υἱόν, ἐπειδὴ μία μὲν οὐσία θεοῦ, ταύτην δέ, ὡς οὗτοι, προκατεῖληφεν ὁ πατήρ· εἰ δὲ ἐνεργείας, ποιήμα σαφῶς ὁμολογήσοντας, ἀλλ' οὐ γέννημα. οὗ γὰρ ὁ ἐνεργῶν, ἐκεῖ πάντως καὶ τὸ ἐνεργούμενον. καὶ πῶς τῷ πεποιηκῶτι ταυτόν τὸ πεποιημένον, θαυμάζειν φήσουσι. σφόδρα ἂν ἠδέσθην ὑμῶν καὶ αὐτὸς τὴν διαίρεσιν, εἰ τῶν δύο τὸ ἕτερον δέξασθαι ἦν ἀναγκαῖον, ἀλλὰ μὴ τὰ δύο διαφυγόντα τρίτον εἰπεῖν ἀληθέστερον· ὅτι οὔτε ούσίας ὄνομα ὁ πατήρ, ὡς σοφώτατοι, οὔτε ἐνεργείας, σχέσεως δὲ καὶ τοῦ πῶς ἔχει πρὸς τὸν υἱόν ὁ πατήρ, ἢ ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα. ὡς γὰρ παρ' ἡμῖν αἱ κλήσεις αὗται τὸ γνήσιον καὶ οἰκεῖον γνωρὶ ζουσιν, οὕτω κάκεῖ τὴν τοῦ γεγεννημένου πρὸς τὸ γεγεννηκὸς ὁμοφυίαν σημαίνουσιν».

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΛΑ', 9, Θεολογικός 5^{ος}, PG 36, 141-144: «Τί οὖν ἐστὶ, φησιν, ὃ λείπει τῷ πνεύματι, πρὸς τὸ εἶναι υἱόν; εἰ γὰρ μὴ λείπῃον τι ἦν, υἱὸς ἂν ἦν. οὐ λείπειν φαμέν· οὐδὲ γὰρ ἐλλειπῆς θεός· τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως, ἴν' οὕτως εἴπω, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον αὐτῶν καὶ τὴν κλήσιν πεποίηκεν. οὐδὲ γὰρ τῷ υἱῷ λείπει τι πρὸς τὸ εἶναι πατέρα, οὐδὲ γὰρ ἔλλειψις ἢ υἰότης, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο πατήρ. ἢ οὕτω γε καὶ τῷ πατρὶ λείπει τι πρὸς τὸ εἶναι υἱόν· οὐ γὰρ υἱὸς ὁ πατήρ. ἀλλ' οὐκ ἐλλείψεως ταυτὰ ποθεν, οὐδὲ τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν ὑφέσεως· αὐτὸ δὲ τὸ μὴ γεγενῆσθαι, καὶ τὸ γεγενῆσθαι, καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, τὸν μὲν πατέρα, τὸν δὲ υἱόν, τὸ δὲ τοῦθ' ὅπερ λέγεται πνεῦμα ἅγιον προσηγόρευσε, ἵνα τὸ ἀσύγχυτον σώζεται τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν τῇ μιᾷ φύσει τε καὶ ἀξίᾳ τῆς θεότητος. οὕτε γὰρ ὁ υἱὸς πατήρ, εἷς γὰρ πατήρ, ἀλλ' ὅπερ ὁ πατήρ· οὕτε τὸ πνεῦμα υἱὸς ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ, εἷς γὰρ ὁ μονογενής, ἀλλ' ὅπερ ὁ υἱός· ἐν τὰ τρία τῇ θεότητι, καὶ τὸ ἐν τρία ταῖς ιδιότησιν· ἵνα μήτε τὸ ἐν Σαβέλλιον ἦ, μήτε τὰ τρία τῆς πονηρᾶς νῦν διαιρέσεως».

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΛΘ', 11, PG 36, 346-348: «Θεοῦ δὲ ὅταν εἴπω, ἐνὶ φωτὶ περιαστράφθητε καὶ τρισὶ· τρισὶ μὲν, κατὰ τὰς ιδιότητας, εἴτουν ὑποστάσεις, εἴ τι φιλον καλεῖν, εἴτε πρόσωπα (οὐδὲν γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχήσομεν, ἕως ἂν πρὸς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν)· ἐνὶ δὲ, κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, εἴτουν θεότητος. Διαιρεῖται γὰρ ἀδιαιρέτως, ἴν' οὕτως εἴπω, καὶ συνάπτεται διηρημένως. Ἐν γὰρ ἐν τρισὶν ἢ θεότης, καὶ τὰ τρία ἐν. τὰ ἐν οἷς ἢ θεότης, ἢ, τὸ γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἢ ἢ θεότης. Τὰς δὲ ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις ἐλλείψω μὲν· οὕτε τὴν ἔνωσιν σύγχυσιν ἐργαζόμενοι, οὕτε τὴν διαίρεσιν, ἀλλοτριώσιν· Ἀπέστω γὰρ ἡμῶν ἐξ ἴσου, καὶ ἡ Σαβέλλίου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρείου διαίρεσις, τὰ ἐκ διαμέτρου κακὰ, καὶ ὁμοτίμα τὴν ἀσέβειαν· τί γὰρ δεῖ Θεὸν, ἢ συναλεῖφειν κακῶς, ἢ κατατέμνειν εἰς ἀνισότηα;».

Μαξίμου Ομολογητοῦ, Σχόλια εἰς τὸ Περί θείων ὀνομάτων, PG 4, 221A: «... ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, κινήσεις ἀχρόνως καὶ ἀγαπητικῶς, προῆλθεν εἰς διάκρισιν ὑποστάσεων, ἀμερῶς τε καὶ ἀμειώτως μείνας ἐν τῇ οἰκειᾷ ὀλότητι ὑπερηνωμένοι καὶ ὑπερηπλωμένοι...».

Μαξίμου Ομολογητή, Κεφάλαια διάφορα..., PG 90, 1384D-1385A: «Τολμητέον καὶ τοῦτο ὑπὲρ ἀληθείας εἰπεῖν· ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ πάντων αἴτιος, τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ τῶν πάντων ἔρωτι, δι' ὑπερβολὴν τῆς ἐρωτικῆς ἀγαθότητος, ἔξω ἑαυτοῦ γίνεται, ταῖς εἰς τὰ ὄντα πάντα προνοίαις, καὶ οἷον ἀγαθότητι καὶ ἀγαπήσει καὶ ἔρωτι θέλγεται· καὶ ἐκ τοῦ ὑπὲρ πάντα, καὶ πάντων ἐξηρημένου, πρὸς τὸ ἐν πᾶσι κατάγεται κατ' ἐκστατικὴν ὑπερούσιον δύναμιν, ἀνεκφοίτητος ἑαυτοῦ. Διὸ καὶ ζηλωτὴν αὐτὸν οἱ περὶ τὰ θεῖα δεινοὶ προσαγορεύουσιν, ὡς πολὺ τὸν εἰς τὰ ὄντα ἀγαθὸν ἔρωτα, καὶ ὡς πρὸς ζῆλον ἐγερτικὸν τῆς ἐφέσεως αὐτοῦ τῆς ἐρωτικῆς, καὶ ὡς ζηλωτὴν αὐτὸν ἀποδεικνύοντα, ὧς καὶ τὰ ἐφιέμενα ζηλωτά, καὶ ὡς τῶν προνοουμένων ὄντων αὐτῷ ζηλωτῶν».

Μαξίμου Ομολογητή, Ὅροι διάφοροι, PG 91, 152A: «Υπόστασις καὶ πρόσωπον, ταυτόν».

Λεοντίου Βυζάντιου, Σχόλια, PG 86, 1193A: «Υπόστασιν δε, ήτοι πρόσωπον καλούσιν, όπερ οι φιλόσοφοι άτομον ουσίαν λέγουσιν».

Αναστασίου Σιναΐτου, Οδηγός, PG 89, 57C-60A: «Υπόστασις ουν έστι κατά την εκκλησιαστικήν και αποστολικήν παράδοσιν το πρόσωπον».

Ιωάννου Δαμασκηνού, Κατά Ίακωβιτών, 59 94, 1464: «Ού φύσεως γάρ έργον ή σάρκωσις, άλλα τρόπος οικονομικής συγκαταβάσεως».

Ιωάννου Δαμασκηνού, Διαλεκτικά Φιλόσοφα, §11.40-42: «Πρόσωπον έστιν, ο δια των οικείων ενεργημάτων τε και ιδιωμάτων αρίδηλον και περιωρισμένην των ομοφυών αυτού παρέχεται ημίν την εμφάνειαν».

Γρηγορίου Παλαμά, Περί Εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος Β, εκδ. Παναγιώτη Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 98-99): «Έργον μέν γάρ φύσεως κατ' αυτούς ή προαίωσιος και άϊδιος γέννησις· έργον δέ θείας θελήσεως ή κτίσις. Άρειανοί μέν ουν τον Υιόν έλεγον θελήσει του Πατρός εις τό εΐναι προελθειν εκ του μη άθελήτως εκ Πατρός τό εΐναι λαβεΐν τουτο δΐθεν κατασκευάζοντες. Λατΐνοι δέ θελήσει του Πατρός ή και του Υιοΐ προελθειν εις τό εΐναι δεικνύουσι τό Πνεΐμα τό άγιον του τήν εκπόρευσιν εΐναι νομίζειν αποστολήν κατ' ευδοκίαν και θέλησιν. Έροΐμεν ουν και ήμεΐς προς αυτούς, όπερ και ό μέγας Άθανάσιος προς τούς Άρειανούς, ότι «του βούλεσθαι τό κατά φύσιν (σελ.226) υπέρκειται· και ή φύσις ουχ υπόκειται βουλήσει». Ως ουν ή γέννησις ευδοκία και θέλησις ουκ εΐστιν, άλλ' υπέρ ευδοκίαν και θέλησιν (φύσει γάρ δεικνυσιν εκ Πατρός όντα τον Υιόν ως αυτώ γνήσιον και όμοούσιον, άλλ' ου θελήσει καθά τά κτίσματα) οΰτως ουδέ του Πνεύματος ή εκπόρευσις αποστολή και ευδοκία και θέλησις έστι· φύσει γάρ ή εκπόρευσις δεικνυσι τό Πνεΐμα τό άγιον εκ του Πατρός, ως αυτώ γνήσιον και όμοούσιον, άλλ' ου θελήσει κατά τά κτίσματα».